

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

**Promocijas darba
kopsavilkums**

**Summary
of Doctoral Thesis**

Maija Krūmiņa

**ATMIŅAS PAR OTRĀ
PASAULES KARA BĒGLU
GAITĀM TRIMDAS LATVIEŠU
DZĪVESSTĀSTOS**

**MEMORIES OF REFUGEE
JOURNEY DURING WORLD WAR II IN
LIFE-STORIES OF EXILE LATVIANS**

Rīga 2023

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

FILOZOFIJAS UN SOCIOLOĢIJAS INSTITŪTS

Maija Krūmiņa

ATMIŅAS PAR OTRĀ PASAULES KARA BĒĢĻU GAITĀM TRIMDAS LATVIEŠU DZĪVESSTĀSTOS

PROMOCIJAS DARBA KOPSAVILKUMS

Doktora grāda iegūšanai vēstures un arheoloģijas nozarē

Apakšnozare: Latvijas vēsture

Rīga 2023

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūtā laika posmā no 2011. gada līdz 2023. gadam.

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA

Eiropas Sociālais
fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

Eiropas Sociālā fonda projekts “LU doktorantūras kapacitātes stiprināšana jaunā doktorantūras modeļa ietvarā” nr. 8.2.2.0/20/I/006.

Darbs sastāv no ievada, četrām nodaļām, nobeiguma, literatūras saraksta, septiņiem pielikumiem.

Darba forma: disertācijas vēstures un arheoloģijas nozarē, Latvijas vēstures apakšnozarē.

Darba zinātniskais vadītājs: *Dr. hist.*, asociētais profesors **Jānis Taurēns**.

Darba recenzenti:

- 1) *Dr. theol.* **Anita Stašulāne**, Daugavpils Universitāte;
- 2) *Dr. hist.* **Andrejs Plakans**, Aiovas Valsts universitāte (ASV);
- 3) *PhD* **Māra Lazda**, Ņujorkas pilsētas universitātes Bronksas Kopienas koledža (ASV).

Promocijas darba aizstāvēšana notiks 2023. gada 29. septembrī Latvijas Universitātes Vēstures un arheoloģijas nozares promocijas padomes atklātā sēdē attālināti tiešsaistes platformā *Microsoft Teams* plkst. 16.00.

Ar promocijas darbu un tā kopsavilkumu var iepazīties Latvijas Universitātes Bibliotēkā Rīgā, Raiņa bulvārī 19.

LU Vēstures un arheoloģijas
zinātņu nozares promocijas
padomes priekšsēdētāja

_____ /Gunita Zariņa/
(paraksts)

promocijas padomes sekretāre

_____ /Sigita Šnē/
(paraksts)

© Maija Krūmiņa, 2023
© Latvijas Universitāte, 2023

ISBN 978-9934-36-062-6

ISBN 978-9934-36-063-3 (PDF)

ANOTĀCIJA

Promocijas darbā “Atmiņas par Otrā pasaules kara bēgļu gaitām trimdas latviešu dzīvesstāstos” pētīts Otrā pasaules kara bēgļu gaitu (1944–1945) atspoguļojums Nacionālās mutvārdu vēstures arhīva trimdas latviešu dzīvesstāstos. Darba fokuss ir vērsts gan uz dažādiem bēgšanas procesa aspektiem, piemēram, bēgšanas motivāciju, korelāciju starp indivīdu pieredzi pirmās padomju okupācijas laikā un lēmumu pieņemšanu 1944./1945. gadā, nacistiskās Vācijas propagandas ietekmi, materiālo vērtību un uz vērtībām orientētas rīcības nozīmi bēgšanas procesā, un citiem, gan visiem bēgļu kustības posmiem: māju atstāšanu, bēgļu gaitām Latvijas teritorijā, izbraukšanu no Latvijas, bēgļu gaitām Vācijas reihā teritorijā un bēgļu dzīvi Zviedrijā. Padziļināta minēto jautājumu izpēte, kuras laikā analizēta bēgļu kustības izcelsme, veidi un individuālā dimensija, kā arī izcelta mutvārdu liecību vērtība, uzskatāma par novitāti ne tikai Latvijas historiogrāfijas mazpētītā aspektā, bet arī plašākos piespiedu migrācijas procesos.

Atslēgas vārdi: Otrais pasaules karš, bēgļi, piespiedu migrācija, atmiņas, mutvārdu vēsture

SATURA RĀDĪTĀJS

ANOTĀCIJA	3
VISPĀRĪGS DARBA RAKSTUROJUMS	5
Tēmas aktualitāte un pētījuma novitāte	5
Darba mērķis, uzdevumi un hronoloģiskās robežas	6
Pētījumā izmantotie avoti.....	7
Pētījuma struktūra un metodes	9
GALVENIE SECINĀJUMI	11
LITERATŪRAS SARAKSTS	35
PIELIKUMS. Promocijas darba rezultātu aprobācija: pētījumu projektu, zinātnisko publikāciju un konferenču saraksts	36
I Pētījumu projekti	36
II Zinātniskas publikācijas	36
III Raksti konferenču tēžu krājumos.....	37
IV Starptautiskas zinātniskas konferences	38

VISPĀRĪGS DARBA RAKSTUROJUMS

Tēmas aktualitāte un pētījuma novitāte

Otrais pasaules karš Eiropā radīja līdz tam nepieredzētu masveida bēgļu un pārvietoto personu skaitu. Neliela šīs statistiskās masas daļa bija arī bēgļi¹ no Latvijas un citām Baltijas valstīm; tajā pašā laikā ikviens no šiem cilvēkiem, kuri bija atstājuši savas mājas, radniecīgus, draugus un nacionālo kultūru, ietvēra sevī traģēdiju, kā arī radīja nozīmīgu zaudējumu Latvijas valstij, kas Otrā pasaules kara rezultātā bija zaudējusi gan savu valstiskumu, gan trešo daļu tās pilsoņu. Būtiski, ka garajos okupācijas gados tieši Rietumos nonākušie bēgļi (pēc tam – trimdas latvieši²) bija tas spēks, kas ar dažādām metodēm un dažādās arēnās (gan mītnes zemēs, gan globālā mērogā) uzturēja dzīvu Latvijas Republikas neatkarības ideju un cerību, ka tā tiks atjaunota, tāpēc arī trimdas izpēte visos tās aspektos ir nozīmīga Latvijas valsts un sabiedrības vēstures daļa.

Līdzšinējā historiogrāfijā Latvijas Otrā pasaules kara bēgļu kustība visbiežāk skatīta kontekstā ar vispārējo Otrā pasaules kara norisi Latvijas teritorijā un okupācijas varu maiņām vai arī kā process, kas aizsāka trimdas vēsturi. Visbiežāk šajos pētījumos sniegts ieskats vācu okupācijas iestāžu plānotajā un realizētajā evakuācijas norisē, raksturoti galvenie evakuācijas un bēgšanas veidi un virzieni, kā arī mēģināts skrupulozi noskaidrot bēgļu skaitu un sastāvu; vienlaikus daudz mazāka uzmanība pievērsta individuālajai un dažādu grupu (piemēram, sieviešu un vīriešu, bērnu un jaunieši) pieredzei bēgšanas procesā. Šāda pieeja sakrīt ar starptautiskā līmenī izdarītu novērojumu, ka pētījumi par piespiedu migrantu plūsmu izcelsmi ir sastopami ļoti reti, jo pētnieki bieži uztver un analizē bēgļus nevis kā individuālus cilvēkus, bet gan kā stimula-atbildes mehānismus (Davenport, Moore, Poe, 2003, 30–31). Tomēr, ja tiek akceptēts, ka arī šiem cilvēkiem ir izvēles iespējas un individuālas izdzīvošanas stratēģijas (gan bēgļu gaitu sākumā, gan visa procesa laikā), ir būtiski pētīt bēgļus mikrolīmenī un skaidrot, kas ietekmē viņu lēmumus un rīcību.

Lai analizētu bēgšanu individuālā līmenī, ir jāmeklē un jāizmanto jaunas metodes un avoti, ar kuru palīdzību ir iespējams pētīt bēgšanas norisi ne tikai mikrolīmenī, bet arī kā sociālu procesu. Viena no šādām metodēm un avotu grupām, kas ļauj analizēt vēsturiskus notikumus un procesus gadījumos, kad nav

¹ Uz Latvijas iedzīvotājiem, kuri 1944./1945. gadā līdz ar Sarkanās armijas iebrukumu Latvijas teritorijā tika piespiedu kārtā evakuēti vai brīvprātīgi devās bēgļu gaitās uz Rietumiem, var attiecināt dažādus terminus (piespiedu migranti, pārvietotās personas, bēgļi). Tomēr, ņemot vērā gan viņu pašidentifikāciju, gan to, ka Rietumu sabiedrotie pēc kara atzina par pamatotām viņu bailes no vajāšanas un izrietošu nevēlēšanos atgriezties Padomju Latvijā, kas atbilst klasiskajai bēgļu definīcijai, tieši šis termins tiek lietots promocijas darbā.

² Ar jēdzienu “trimdas latvieši” tiek saprasti visi pēc Otrā pasaules kara pasaulē izkļūdušie latviešu bēgļi, kas neatgriezās Latvijā, bet izceļoja uz pastāvīgu dzīvi dažādās pasaules valstīs ārpus Padomju Savienības un t. s. Austrumu bloka valstīm.

pieejams plašs dokumentārais materiāls, kā arī ļauj pētīt aspektus, kas nav fiksēti vai ir tikai daļēji fiksēti rakstītajos avotos, ir mutvārdu vēsture (turpmāk – MV), kas Latvijā ienākusi 20. gadsimta 90. gadu sākumā un ir kļuvusi par respektētu pētniecības virzienu tādās zinātņu nozarēs kā socioloģija, antropoloģija un folkloristika, taču nepamatoti maz tiek izmantota vēstures pētījumos.

Latvijā visplašāk ar MV avotos balstītiem pētījumiem nodarbojas Nacionālās mutvārdu vēstures (turpmāk – NMV) projekts, kura krājumā tā gandrīz 30 gadu pastāvēšanas laikā uzkrātas vairāk nekā 4700 dzīvesstāstu intervijas, iemūžinot visdažādāko cilvēku pieredzes stāstus un padarot tos brīvi pieejamus pētniekiem. Nozīmīgu NMV krājuma daļu veido arī intervijas ar trimdas latviešiem, kuri savos dzīvesstāstos plaši aplūko arī savu pieredzi 1944./45. gada bēgļu gaitās, tāpēc šīs intervijas liktas šī pētījuma pamatā.

Pētījums, kurā sintezētas dažādu zinātņu nozaru (vēstures, socioloģijas, antropoloģijas u. c.) teorijas un atziņas un padziļināti izpētītas atmiņas par Otrā pasaules kara bēgļu gaitām, atsedzot gan bēgļu kustības kopīgās iezīmes, gan individuālo dimensiju, uzskatāms par novitāti ne tikai Latvijas historiogrāfijas mazpētītā aspektā, bet arī plašākos piespiedu migrācijas procesos. Turklāt, tā kā analizēti visi bēgšanas posmi un izpausmes, bēgļu gaitas ir izpētītas arī kā sociāls process, kura laikā iegūtā pieredze varēja bēgļus gan traumatizēt, gan dot tiem jaunu spēku, atstājot fizisku, emocionālu un psiholoģisku nospiedumu uz bēgļu turpmākajām dzīvēm.

Darba mērķis, uzdevumi un hronoloģiskās robežas

Promocijas darba mērķis ir analizēt atmiņas par Otrā pasaules kara bēgļu gaitām Nacionālās mutvārdu vēstures arhīva trimdas latviešu dzīvesstāstos, fokusējoties gan uz bēgļu gaitu norises atspoguļojumu, gan pašām atmiņām, tā ietvaros pētot arī dažādu pieredžu grupu atmiņu īpatnības un vērojot uzmanību uz trimdas kolektīvās atmiņas izpausmēm.

Mērķa sasniegšanai izvirzīti četri uzdevumi, kuri risināti darba nodaļās.

1. Apzināt un skaidrot būtiskākos bēgļu un piespiedu migrācijas studiju virzienus un teorijas, kuras palīdz bēgļu gaitu makrolīmeņa un mikroli-meņa analizē, vienlaikus vērojot uzmanību uz kolektīvās atmiņas fenomenu trimdas latviešu kopienā;
2. Balstoties līdzšinējā historiogrāfijā un publicētajos avotos, izpētīt un aprakstīt latviešu evakuācijas un bēgļu gaitu vēsturiskos apstākļus un organizā-ciju, bēgļu plūsmas dažādos veidus un virzienus gan Latvijas, gan Vācijas reiha teritorijā, kā arī bēgšanu pāri jūrai uz Zviedriju;
3. Sistematizēt un analizēt specifiskus bēgšanas gaitu un ar to saistīto atmiņu aspektus (bēgšanas motivācija, bēgļu gaitu norise un sadzīvīskie apstākļi Latvijā un ārpus tās, materiālo vērtību nozīme bēgļu gaitu laikā, kā arī vērtību un uz vērtībām orientētas rīcības atspoguļojums) gan individuālā, gan kolektīvā līmenī.

4. Izpētīt specifisku grupu (sieviešu un vīriešu, bērnu un pusaudžu) bēgšanas pieredzes un bēgšanas naratīvu iezīmes un īpatnības.

Tā kā promocijas darba izpētes objekts ir atmiņas, tā hronoloģiskās robežas ir grūti nospraužamas. No vienas puses, darba centrā izvirzīts process, kura robežas ir skaidras – no 1944. gada jūlija, kad Latvijā otro reizi ienāca Sarkanā armija un sākās masveida bēgļu kustība rietumu virzienā, līdz 1945. gada maijam, kad nacistiskā Vācijas kapitulēja un sākās pārvietoto personu (*displaced persons* – DP) noņemšanas periods. No otras puses, jāņem vērā, ka “cilvēka atmiņā nemitīgi notiek pagātnes aktualizācija no tagadnes perspektīvas” (Stögner, 2009, 207), līdz ar to darba hronoloģisko rāmi nosaka arī analizēto avotu tapšanas (atmiņu izstāstīšanas) laiks, proti, 20. gadsimta 90. gadi un 2000. gadu pirmā desmitgade.

Pētījumā izmantotie avoti

Promocijas darba galveno avotu bāzi veido mutvārdu vēstures avoti – dzīvesstāstu intervijas, kas glabājas Nacionālās mutvārdu vēstures krājumā. Mutvārdu vēstures avoti (vēstures notikumu aculiecinieku un dalībnieku mutiskās liecības, ko fiksējuši speciālisti, izmantojot mūsdienu tehniskos paņēmienus) un to pētniecība piederas biogrāfiskajai metodei jeb pieejai, kas ir gan starpdisciplinārs metožu kopums, kurš analizē attiecības starp individuālajām dzīvēm, sociālajām struktūrām un vēsturiskajiem procesiem, kā arī pēta dzīvesstāstus un stāstīšanu, gan nozīmīgs teorētisks un metodoloģisks virziens vairākās sociālajās un humanitārajās zinātnēs. Lai gan termins “biogrāfisks” liek domāt, ka šādi avoti ietver indivīda paša pieredzi, kas iegūta dzīves laikā, vienlaikus tas iezīmē arī pastāvīgu (pār)interpretācijas procesu. Tādējādi biogrāfiskie avoti satur ne tikai prātā saglabātus pagātnes tēlus un notikumus, bet arī to versijas, ko nosaka gan indivīda dzīvesgājums, gan plašāks sociālais un kultūras konteksts, kā arī tas, ka cilvēki interpretē savu pieredzi, veidojot no tās saskaņotu veselumu. Atšķirībā no cita veida avotiem, mutvārdu vēstures avoti top tiešā intervētāja ietekmē, tam sadarbojoties ar intervēto cilvēku. Līdz ar to, ja citu avotu veidu saturs ir pilnīgi patstāvīgs un nav atkarīgs no pētnieka vajadzībām un hipotēzēm, respektīvi, tas ir stabils teksts, ko var tikai interpretēt, tad MV avotu saturs lielā mērā ir atkarīgs no konkrētās intervijas situācijas, kas jāņem vērā, veicot to iekšējo kritiku.

Promocijas darba izstrādē izmantotas dzīvesstāstu intervijas no četrām Nacionālās mutvārdu vēstures krājuma kolekcijām: III kolekcija “Latvieši Anglijā”; VII kolekcija “Latvieši Norvēģijā”; X kolekcija “Latvieši Zviedrijā”; XIV kolekcija “Amerikas Latviešu apvienības mutvārdu vēstures projekts “Dzīvesstāsts trimdā”. Šīs kolekcijas izvēlētas gan pēc hronoloģiskā, gan reprezentācijas principa. Tās ir pirmās trimdas kolekcijas NMV krājumā, kas hronoloģiski seko cita citai, un tajās rodamas plašas ziņas par bēgļu došanos gan uz Vācijas reihu, gan Zviedriju, tādējādi sniedzot iespēju aplūkot abus bēgšanas virzienus. Kopumā promocijas darba tematikai atbilda 74 intervijas, kas veido tā pamata avotu bāzi.

Tā kā promocijas darbā analizētas dzīvesstāstu intervijas, kuru mērķis ir uzklaut cilvēka dzīvesgājumu no pirmajām bērnības atmiņām līdz pat intervijas brīdim, bēgšanas stāsts, lai arī bieži vien kā viens no nozīmīgākajiem, tomēr ir tikai viena no aplūkotajām dzīves epizodēm. Cik gara un spilgta, atkarīgs galvenokārt no dzīvesstāsta autora – gan no tā, cik labi šis notikums palicis viņa atmiņā, gan no viņa vēlmes par to runāt, gan vispārējām stāstītāja prasmēm. Tomēr būtiska nozīme ir arī intervētājam, kurš faktiski ir līdzautors avota tapšanā, daļēji nosakot arī tā saturu (to var ietekmēt intervētāja jautājumi, dialogs, personiskās attieksmes un attiecības starp intervētāju un intervijas autoru). Pētījumā izmantojot citu, nevis paša pētnieka veiktas intervijas, ir jāpieņem tas, ka ir pieejama tikai sniegtā informācija bez iespējām uzdot papildu jautājumus. Tajā pašā laikā, izmantojot dzīvesstāstu un aplūkojot bēgšanas stāstu tā kontekstā, iespējams analizēt, cik lielu nozīmi savā dzīvē stāstītājs piešķir konkrētajam notikumam. Tāpat visa dzīvesstāsta analīze ļauj labāk novērot un analizēt, cik lielā mērā var uzticēties tās autora atmiņai un patiesumam. Tas būtu sarežģīti, analizējot tikai vienu – bēgšanas – epizodi.

Tā kā NMV krājuma veidošanas pamatprincips ir uzkrāt pēc iespējas dažādu cilvēku pieredzi, savus dzīvesstāstus tam ir uzticējuši ne tikai sabiedriski un politiski aktīvi trimdas pārstāvji, bet arī visdažādāko profesiju un dzīvesgājumu cilvēki. Kopumā vērojams, ka dzīvesstāstu autori par savu piedzīvoto runā pēc iespējas atklāti un neatbilstības vēsturiskajiem faktiem, ja tādas ir, drīzāk rodas tieši atmiņas nepilnību dēļ, nereti arī tāpēc, ka cilvēkiem piemīt dabīga vēlme izcelt savu lomu notikumos un radīt interesi par savu dzīvi.

Analizētie dzīvesstāsti katrs par sevi ir unikāli avoti, kuri pakļauti iekšējai kritikai, tomēr tos iespējams apstrādāt arī kvantitatīvi, lietojot statistikas metodi un raksturojot dzīvesstāstu autoru iezīmes (vecums bēgšanas brīdī, dzimums, sociālā piederība) un gan kopīgās, gan atšķirīgās bēgšanas iezīmes (bēgļa dzīvesvieta, izbraukšanas laiks, veids, citi izbraukušie ģimenes locekļi, minētais izbraukšanas iemesls, kā arī pirmās padomju okupācijas pieredze). Lai sistemātiski apstrādāt visu avotu kopumu, promocijas darba izstrādes gaitā izveidota datubāze, kur iekļauta informācija par katru dzīvesstāsta autoru un viņa bēgļu gaitu pieturpunktiem. Datubāze, pirmkārt, ļauj analizēt saistību starp atsevišķiem parametriem, piemēriem, starp pirmās padomju okupācijas pieredzi un minēto izbraukšanas iemeslu, kas attiecīgi ļauj spriest par bēgšanas motivāciju. Otrkārt, tā ļauj novērot, cik plašu vecuma, reģionālās un sociālās piederības diapazonu pārstāv dzīvesstāstu autori, kas ļauj noteikt, vai izmantotā avotu bāze atbilst vispārējiem Rietumos nonākušo latviešu bēgļu parametriem, kā arī ilustrēt to, ka ir aplūkota pēc iespējas dažādu cilvēku (dažādu vecumu, dzimumu, reģionu utt.) pieredze.

Kopumā analizētie dzīvesstāsti sniedz informāciju par:

- 1) to, kā Otrā pasaules kara notikumi (pirmā padomju okupācija, vācu okupācija un Sarkanās armijas otrreizējā ienākšana Latvijas teritorijā) ietekmēja Latvijas iedzīvotāju dzīves un kādos apstākļos

- 1944.–1945. gadā viņi pameta savas mājas. Atmiņas par kara sākuma periodu sniedz iespēju analizēt, vai pastāv (un, ja pastāv, tad cik liela) saistība starp šī perioda pieredzi (galvenokārt attiecībā uz represijām) un bēgšanu 1944.–1945. gadā;
- 2) dažādiem bēgšanas veidiem un virzieniem, kā arī par bēgļu pārvietošanos, ceļā piedzīvotajām grūtībām, kā arī sadzīviskiem jautājumiem (vai aizejot tika aizslēgtas māju durvis; cik ilgā laikā notika sapakošanās; kas tika ņemts līdzi; kādi transportlīdzekļi izmantoti; kur pārlaistas naktis u. c.);
 - 3) cilvēku uztveri, sastopoties ar līdž šim savā dzīvē nepieredzētām situācijām un apstākļiem. Piemēram, vai cilvēki apzinājās, ka pastāv iespēja neatgriezties, kā viņi reaģēja uz ceļā piedzīvotajām briesmām, kā izturējās pret varas pārstāvjiem, kas palīdzēja vai traucēja viņu bēgļu gaitās, u. c. Tāpat rodas iespēja analizēt, kā šo procesu uztvēra bērni un kā pieaugušie, kā arī atšķirības starp sieviešu un vīriešu stāstiem un atmiņām.

Analizējot minētos aspektus, iespēju robežās mēģināts nošķirt, kuras epizodes balstītas dzīvesstāstu autoru pašu pieredzē un kuras balstītas novērojumos; kad stāstījums atbilst konkrētiem faktiem un kad tie nav zināmi vai ir saplūduši; kad novērojama kolektīvās atmiņas ietekme un naratīvs drīzāk uzskatāms par simbolisku vēstījumu. Katra dzīvesstāsta gadījumā šie faktori vērtēti atsevišķi, veicot avota iekšējo kritiku, kā arī konfrontējot tos ar citiem pieejamajiem avotiem un literatūru.

Papildus mutvārdu vēstures avotiem, promocijas darba izstrādē izmantoti arī preses izdevumi (galvenokārt laikraksts “Tēvija”), kas ļauj izsekot tam, kā laika posmā no 1944. gada vidus līdz 1945. gada aprīļa beigām tika realizēta vācu okupācijas iestāžu evakuācijas politika. Promocijas darbā pētīti gan periodikā publicētie oficiālie paziņojumi, kuri attiecās uz evakuācijas norisi un kuru patiesums nav apšaubāms, gan tas, kā laikrakstu saturs tika izmantots okupācijas režīma propagandai. Tas ir būtiski, jo propaganda varēja ietekmēt to, kā Latvijas iedzīvotāji uztvēra notiekošo, un attiecīgi ietekmēt viņu lēmumu noteiktās situācijās, piemēram, doties vai nedoties bēgļu gaitās. Tādējādi, lai gan okupācijas laika preses izdevumos sniegtā informācija jāvērtē piesardzīgi, tie atklāj manipulācijas metodes, ar kādām okupācijas režīms mēģināja ietekmēt iedzīvotāju pasaules uzskatu un centās panākt sev vēlamu rīcību.

Pētījuma struktūra un metodes

Promocijas darbs sastāv no ievada, avotu un literatūras apskata, četrām nodaļām un secinājumiem. To papildina izmantoto avotu un literatūras saraksts un septiņi pielikumi.

Pirmajā nodaļā sniegts promocijas darba teorētiskais un metodoloģiskais ietvars. Vispirms tajā analizēti dažādie jēdzieni, ar kādiem tiek aprakstīta

atsevišķu cilvēku vai cilvēku grupu piespiedu došanās prom no savas valsts, kā arī apzināti un skaidroti būtiskākie bēgļu un piespiedu migrācijas studiju virzieni un teorijas. Nodaļas turpinājumā analizēts kolektīvās atmiņas fenomens un tās loma trimdas latviešu kopienā. Bez šo jautājumu izpratnes nebūtu iespējama tālākajās nodaļās risinātā bēgšanas un evakuācijas makrolīmeņa un mikrolīmeņa analīze.

Otrajā nodaļā, balstoties līdzšinējā historiogrāfijā un publicētajos avotos, sniegts pārskats par nacistiskās Vācijas plāniem Latvijas iedzīvotāju evakuācijai, šo plānu realizāciju, kā arī spontānās bēgļu kustības dažādajiem veidiem un virzieniem gan Latvijas, gan Vācijas reiha teritorijā, kā arī bēgšanu pāri jūrai uz Gotlandi. Nodaļas noslēgumā apskatīta kopējā Rietumos nonākušo bēgļu statistika un raksturojums, kā arī aplūkota Igaunijas un Lietuvas bēgļu pieredze, tādējādi ievietojot Latvijas bēgļu pieredzi plašākā kontekstā.

Trešajā nodaļā secīgi analizēti visi bēgšanas posmi un to atspoguļojums trimdas latviešu atmiņās. Vispirms aplūkota bēgšanas motivācija, tajā skaitā analizējot pirmās padomju okupācijas pieredzes korelāciju ar cilvēku lēmumiem 1944. gadā, kā arī nacistiskās Vācijas propagandas ietekmi. Tālāk aplūkoti apstākļi, kādos cilvēki atstāja savas dzīvesvietas, un tālākās gaitas Latvijas teritorijā, veidi un apstākļi, kādos viņa atstāja Latvijas teritoriju, kā arī dzīves apstākļi vai nu Vācijas reiha teritorijā vai Zviedrijā. Nodaļas noslēgumā analizēta materiālo vērtību nozīme bēgļu gaitu laikā, kā arī vērtību un uz vērtībām orientētas rīcības atspoguļojums bēgšanas naratīvos.

Ceturtnā nodaļa veltīta specifisku grupu (sieviešu un vīriešu, bērnu un pusaudžu) bēgšanas naratīvu analīzei. Lai to darītu, vispirms sniegts ieskats sieviešu, vīriešu, bērnu un pusaudžu atmiņu un piespiedu migrācijas pieredzes īpatnībās, bet tālāk detalizēti analizēti katras grupas bēgšanas naratīvi, tādējādi gūstot niansētāku skatījumu uz šo procesu.

Promocijas darba izstrādē izmantota hronoloģiski un problēmjautājumu aprakstošā metode, kā arī kvalitatīvo pētījumu metodoloģija, kur pētījuma avoti – dzīvesstāstu intervijas – tiek uzlūkoti kā sociāli konstruēti teksti, pētnieka un pētījuma dalībnieku dialogs noteiktā sociālā un kultūras kontekstā (Riessman 2008). Pētījumu teorētiskā perspektīva balstīta atziņā, ka cilvēka stāsts par savu dzīvi ir savstarpēji saistīti un cits citu strukturē valoda, kādā stāsts tiek stāstīts; apziņa un atmiņa; kultūras tradīcija un komunikācijas modeļi; tāpat būtiska loma tiek saskatīta kopienas atmiņas un dzīvesstāstu attiecību izpētē. Pētot dzīvesstāstus, pamatā izmantoti divi analīzes veidi – naratīva un rekonstruktīvā analīze. Rekonstruktīvajā analīzē dzīvesstāsts izmantots kā avots, uz kura balstīt pagātnes notikumu jeb uzvedības modeļu rekonstrukciju; savukārt naratīva analīzē fokuss ir uz pašu interviju kā mutvārdu tekstu (Thompson 2000).

GALVENIE SECINĀJUMI

Trimdas latviešu atmiņu padziļināta izpēte apliecina, ka arī kara un okupācijas apstākļos cilvēki nav uztverami tikai kā sava veida mehānismi, kas bez izvēles iespējām reaģē uz noteiktiem stimuliem. Tieši pretēji: šīs atmiņas izceļ to, ka tomēr pastāvēja (un tika realizētas) gan izvēles iespējas, gan rīcībspējas, lai arī dažkārt tās bija niecīgas. Šāda atziņa savā ziņā ir pretrunā ar apgalvojumu, kas laika gaitā nostiprinājies gan trimdas sabiedrības kolektīvajā, gan gandrīz katra trimdinieka individuālajā apziņā, proti, “mums nebija citas iespējas kā vien bēgt”. Taču šī apgalvojuma nekritiska pieņemšana nozīmētu ignorēt to, ko atklāj avoti: ka lēmumi par došanos prom tika pieņemti ne tikai reaktīvi (reaģējot uz tiešām briesmām), bet arī preventīvi (izvērtējot potenciālos riskus) un ka bieži vien identiskos apstākļos (esot pārliecinātiem par drīzu Latvijas atbrīvošanu, atrodoties šķirti no tuvākajiem ģimenes locekļiem, izjūtot dziļu pieķeršanos dzimtajai zemei u. tml.) tomēr tika pieņemti atšķirīgi lēmumi (doties vai nedoties prom), turklāt pat vienā ģimenē vai dzimtā. Tāpat, lai gan pētītie avoti kopumā apliecināja, ka arī otra trimdas kolektīvajā atmiņā dziļi nostiprinājusies izjūta – mēs visi bēgām no komunisma – daudzējādā ziņā atbilst patiesībai, tomēr vienlaikus tie radīja iespēju uzlūkot bēgļu motivāciju mikrolīmenī, atklājot:

- 1) faktoros, uz kuriem balstījās bailes no otrreizējās padomju varas ienākšanas Latvijā (paša vai ģimenes locekļu, vai tuvu līdzcilvēku piedzīvotās represijas pirmās padomju okupācijas laikā; 1941. gada 14. jūnija deportāciju atstātais nospiedošais iespaids; nespēja pieņemt komunistisko ideoloģiju un valsts iekārtu; paša vai ģimenes locekļu piederība komunistu neatzītiem politiskajiem spēkiem, tuvinieku dienests vācu militārajos spēkos vai arī pirmskara un vācu okupācijas laikā ieņemtie noteiktie amati; kā arī Sarkanās armijas asociēšana ar eksaltētu brutalitāti un nenovēršamu iznīcību);
- 2) to, ka cilvēki lēmumus nepieņēma izolācijā, bet gan ietekmējās no savstarpējā komunikācijā un publiskajos masu medijos iegūtās informācijas, uz kuru viņi paļāvās un kura bija saistīta gan ar bēgšanas iemesliem (piemēram, publiskajos medijos izplatītā propaganda par Sarkanās armijas rīcību ieņemtajos apgabalos), gan ar bēgšanas virzieniem un galamērķiem (piemēram, pretrunīgā informācija par apstākļiem, kādi bēgļus sagaidīja Vācijā);
- 3) dažādos apstākļos, kādos cilvēki pieņēma ar bēgšanu saistītos lēmumus – tas tika darīts gan dažu stundu laikā, gan ilgstošu diskusiju rezultātā, izsverot gan racionālus, gan dažkārt iracionālus faktoros;
- 4) to, ka daļa cilvēku pievienojās bēgļu kustībai, to nevēlēdamies, bet pakļaudamies ārējam iespaidam (visbiežāk tuviniekiem) vai pat neapzinādāmie potenciālās sekas (iespēju, ka viņi atstās Latviju).

Šāda sistematizācija izceļ to, ka bēgļu kustība nebija viendabīga, bet sastāvēja no indivīdiem ar atšķirīgām pieredzēm, dažādiem pasaules uzskatiem un rīcības stratēģijām.

Līdzās bēgļu motivācijai trimdas latviešu atmiņās par bēgļu gaitām ļau strukturāli aplūkot arī citus bēgšanas procesa aspektus, kas promocijas darbā darīts, sadalot šo procesu trīs posmos: bēgšana Latvijas teritorijā, izbraukšana no Latvijas un bēgļu gaitas ārpus Latvijas teritorijas. Tika noskaidrots, ka Latvijas teritorijā bēgļu gaitas, tām pēkšņi aizsākoties, nereti ilga daudzu mēnešu garumā, bēgļiem atrodot patvērumu vai nu pazīstamu vai nepazīstamu cilvēku īpašumos un atkal virzoties uz priekšu tad, kad frontes līnija bija pietuvojusies bīstamā attālumā. Visai bieži bija vērojams arī tas, ka ceļā sākotnēji devās lielas ļaužu grupas, kas laika gaitā izklīda un sadalījās, tāpēc bēgļu gaitas ārpus Latvijas turpināja tikai daļa no visiem bēgļiem, kas bija atstājuši mājas. Interesanti, ka kopumā, neraugoties uz to, cik ilgas bija bēgļu gaitas Latvijas teritorijā, dzīvesstāstos tām tiek veltīta visai neliela uzmanība, neatsaucot atmiņā bēgšanas sadzīviskos apstākļus, bet tā vietā koncentrējoties uz izjūtām, kādas radīja māju atstāšana un bēgļu gaitu sākums, uz dramatiskiem vai, tieši pretēji, komiskiem notikumiem, kuri atgādājušies ceļā, kā arī uz tiem veidiem (ar zirgu vezumiem, izmantojot dzelzceļa satiksmi un personīgos auto), kā bēgļi sasniedza vietu, no kuras atstāja Latviju.

Šajā kontekstā daudz spilgtāk izceļas tas, kā atmiņās tiek atspoguļota Latvijas atstāšana: tā visbiežāk notika pa jūras ceļu un nereti ir ieguvusi simbolisku nozīmi kā robežšķirtne, kas noteica bēgļu tālāko likteni (retrospektīvi skatoties – kļūšanu par trimdiniekiem). Tādējādi, lai gan brauciens ar kuģi (vai laivu, ja bēgļi devās uz Zviedriju) bija relatīvi īsa epizode kopējā bēgļu ceļā, vairumā gadījumu tā tomēr dziļi iespaidusies cilvēku atmiņās un tiek aprakstīta arī dzīvesstāstos. To darot, visbiežāk atmiņā tiek atsaukta brauciena laikā izjustā apdraudējuma sajūta, ko radīja biežie gaisa un zemūdens uzbrukumi un kas lika daļai cilvēku meklēt mierinājumu ticībā augstākiem spēkiem vai, tieši pretēji, radīja vienaldzību pret apkārt notiekošo. Lai gan nereti tiek izceltas arī brauciena sadzīviskās puses (jo īpaši to cilvēku atmiņās, kas ar laivām devās uz Zviedriju, jo tas bieži vien notika pat vēl lielākā saspiestībā un neērtībā), tomēr jāsecina, ka detaļas par sadzīviskajām (arī higiēniskajām) grūtībām, no vienas puses, slikti saglabājas atmiņā; no otras puses, tiek noklusētas, tā vietā izceļot to, ka, tās pārciešot, tika sasniegts galvenais bēgļu mērķis – attālināšanās no Sarkanās armijas un līdz ar to – padomju varas.

Runājot par trešo posmu, proti, bēgļu gaitām pēc izbraukšanas no Latvijas, tika secināts, ka tās dažādu faktoru iespaidā varēja norisināties ļoti dažādi. To bēgļu gadījumā, kas devās uz Vācijas reihu teritoriju, būtiskākais no šiem faktoriem bija tas, vai viņi devās uz jau iepriekš sarunātu vai zināmu vietu (pie radniekiem, draugiem vai paziņām, ar ko tika uzturēti sakari darba jautājumos) vai arī tiem šādas zināmas adreses nebija. Ja pirmajā gadījumā tālākā bēgļu dzīve bieži vien tika pavadīta visai mierīgos apstākļos, tad otrajā tie bija

pilnībā pakļauti vācu bēgļu uzņemšanas politikas mērķiem un kārtībai, daļai nonākot bezpalīdzīgā stāvoklī. Avoti gan atklāj, ka šis bezpalīdzības stāvoklis nav absolutizējams, jo, izrādot pietiekamu apņēmību un aktīvi iestājoties par savām tiesībām, it īpaši tūlīt pēc ierašanās Vācijā, latviešu bēgļi varēja ietekmēt gan savu galamērķi, gan nodarbinātības veidu. To darot, viņi parasti centās izmantot iespēju doties uz kādu vietu, kur jau bija nonākuši vai kur devās citi latvieši un kur pašiem bija iespējams atrast sev iztikas līdzekļus (visbiežāk – atrast darbu pie vietējiem lauksaimniekiem). Tas parāda, ka pat kara apstākļos bēgļu pārvietošanās pa reihu teritoriju notika samērā viegli, turklāt latviešu bēgļi aktīvi izmantoja savstarpējas sazināšanās iespējas, tādā veidā meklējot un atrodot gan morālu, gan ļoti praktisku atbalstu dzīvesvietas, darba un iztikas līdzekļu jautājumos.

Divas galvenās nozares, kurās Vācijā tika nodarbināti latviešu bēgļi, bija rūpniecība (darbs dažādās fabrikās) un lauksaimniecība; neliela daļa tika nodarbināti arī kā mazkvalificēti speciālisti; tāpat bija tādi, kas sava sociālā stāvokļa un ieņemto amatu dēļ (valsts iestāžu darbinieki, garīdznieki u. tml.), kā arī tādēļ, ka bieži vien viņiem netrūka finansiālo līdzekļu, spēja nodrošināt sev dzīvesvietu un iztiku bez algota darba strādāšanas. Bēgļi, kas bija nodarbināti rūpniecībā, tika izmitināti vai nu barakās vai, retākos gadījumos, tukšos dzīvokļos vai mājās; tiem izsniegtās uzturdevas bija stipri ierobežotas; viņi bija pastiprināti pakļauti gaisa uzlidojumu briesmām, jo tie mērķtiecīgi tika virzīti uz rūpniecības reģioniem. Savukārt lauku darbos iesaistīto bēgļu dzīves apstākļi lielā mērā bija atkarīgi no vietējo iedzīvotāju attieksmes, pie kuriem viņi tika nodarbināti un izmitināti, tāpat no bēgļu prasmēm un arī līdzī paņēmtajām materiālajām vērtībām (nauda, medikamenti, spirts u. c.).

Otrs faktors, kas būtiski ietekmēja bēgļu gaitas Vācijas reihu teritorijās, bija tas, vai un cik ātri viņiem izdevās nonākt vietās, ko neapdraudēja Sarkanā armija. Ņemot vērā bēgļu izvietošanas politiku, liela daļa nonāca reihu ziemeļaustrumos – bijušajā Polijas teritorijā un Sudetijā, tāpēc būtiska viņu pieredzes daļa bija otrreizējā bēgšana no Sarkanās armijas. Šim procesam bija liela līdzība ar to, kā notika bēgšana vēl Latvijas teritorijā: Sarkanā armija bieži vien atradās tikai nelielā attālumā un bieži vien arī apsteidza bēgļus, kurus turklāt apdraudēja gaisa uzlidojumi un nejaušas apšaudes; saspringtajos un cilvēkiem neierastajos apstākļos viegli notika dažādi nelaimes gadījumi. Tāpat būtiski, ka ne Latvijas teritorijā, ne ārpus tās bēgļiem nebija pieejama informācija par frontes pārvietošanās ātrumu un virzienu, tāpēc tas, vai viņiem izdevās no tās izvairīties, lielā mērā bija nejaušības un veiksmes jautājums. Dažkārt liela nozīme, gan pirmoreiz, gan otrreiz bēgot no Sarkanās armijas, bija arī varas (administratīvās un militārās) pārstāvju izrādītajam atbalstam. Tā, uzsākot bēgļu gaitas Latvijā, nereti tieši vācu karavīri vai vietējās administrācijas pārstāvji ne tikai mudināja cilvēkus doties prom, bet arī sniedza praktisku atbalstu (piemēram, palīdzot ar transportu vai norādot, uz kuriem doties). Savukārt, otro reizi bēgot no Sarkanās armijas jau Vācijas reihu teritorijā, bieži vien tieši Rietumu sabiedrotie izrādīja

pretimnākšanu latviešu bēgļiem, gan ļaujot (un pat aktīvi palīdzot) tiem šķērsot okupācijas zonu robežas, gan brīdinot par noteiktu teritoriju atdošanu padomju pusei. Kopumā bēgļu atmiņas parāda to, cik būtiska nozīme bēgšanas procesā bija līdzcilvēku (citu latviešu, vietējo vāciešu, poļu un citu tautību pārstāvju) palīdzībai un atbalstam, bez kuras izdzīvot dažkārt būtu bijis neiespējami.

Bēgļu atmiņas par otrreizējo bēgšanu no Sarkanās armijas atklāj arī to, ka, pretēji vispārējam pieņēmumam, daļai no tiem bēgļu gaitas nenoslēdzās līdz ar Vācijas kapitulāciju. Šie bēgļi bija nonākuši padomju ietekmes zonā, kur pavadīja vairākus mēnešus, dažkārt pat ilgāk, līdz viņiem izdevās nokļūt kādā no Rietumu sabiedroto okupācijas zonām (tas notika slepus, ar kukuļdošanas palīdzību vai izliekoties par vāciešiem).

Runājot par tiem bēgļiem, kam izdevās nonākt Zviedrijā, tika secināts, ka viņu bēgļu gaitas savā ziņā izbeidzās tajā brīdī, kad viņi izkāpa Gotlandes krastā. Protams, arī šie cilvēki līdz pat kara beigām cerēja, ka drīz varēs atgriezties Latvijā, līdz ar to viņi, tāpat kā Vācijā nonākušie bēgļi, dzīvoja nenoteiktības apstākļos. Tomēr viņi vairs nebija pakļauti kara briesmām (pārtikas trūkums, uzlidzījumi, frontes tuvošanās) un viņu dzīve ļoti ātri normalizējās.

To, ka bēgļu gaitas atkarībā no to virziena – Vācijas vai Zviedrijas – bija stipri atšķirīgas, apstiprina arī to citādaļs atspoguļojama veids dzīvesstāstos. Proti, vislielākā uzmanība Zviedrijā nonākušo bēgļu dzīvesstāstos tiek vērsta uz apstākļiem, kādos (un kāpēc) tika atstātas mājas, tāpat detalizēti aplūkojot ceļu līdz jūrai un pāri tai, savukārt laiks pēc izkāpšanas krastā tiek aprakstīts salīdzinoši īsi un shematiski. Pretēji tam – Vācijas reģionos teritorijās nonākušie bēgļi savos dzīvesstāstos vienlīdz lielu uzmanību velta visiem bēgšanas posmiem; turklāt, ja viņi piedzīvoja otrreizējo bēgšanu no Sarkanās armijas, nereti kopējā bēgšanas stāstā tieši šis naratīvs tiek izcelts visspilgtāk, visticamāk, tādēļ, ka tas pasvīturo to, cik lielas pūles un cik daudz grūtību viņi bijuši gatavi pārvarēt, lai nokļūtu drošībā, tas ir, ārpus padomju ietekmes zonas.

Jāuzsver, ka šis motīvs – centieni izvairīties no Sarkanās armijas un padomju varas –, kā arī savas bēgšanas piespiedu rakstura izcelšana (pretstatot to labākas dzīves meklēšanai) caurvij lielāko daļu trimdas latviešu dzīvesstāstu. Tāpat ļoti bieži bēgšanas naratīvos tiek ievītas laimīgu sagādīšanos un liktenīgu notikumu tēmas – vai nu runājot par to, ka izbēgšana notikusi pašā pēdējā brīdī, vai uzsverot kāda notikuma, kas ļāvis izglābties no potenciālām briesmām, īpašo nozīmi; nereti vērojams arī tas, ka ar veiksmi vai augstāku spēku iejaukšanos tiek skaidroti notikumi, kuros skaidri saredzama pašu bēgļu aktīva rīcība un iniciatīva, kas atmiņu naratīvos nereti tiek noklusēta. Pēdējais apgalvojums gan vairāk attiecas uz sieviešu atmiņām, kuru izpēte atklāja, ka viņas savos bēgšanas naratīvos, pirmkārt, izceļ vīriešu vadošo lomu bēgļu gaitu laikā; otrkārt, bieži uzsver, ka daudzās situācijās ir jutušas apmulsušas un nobijušas; treškārt, uz vispārējo bēgļu ciešanu fona mazina sevis piedzīvotā nozīmi. Tomēr, neraugoties uz šo atminēšanās un stāstīšanas praksi, analizētie dzīvesstāsti spilgti atspoguļo arī to, ka bēgļu gaitu laikā sievietes izrādīja gan atjautību, gan

drosmi, gan nepiekāpību, kas bija nepieciešamas, lai pārvarētu tās grūtības, ar ko saskārās ikviens bēglis, neraugoties uz savu dzimumu, bet vēl jo vairāk tās specifiskās briesmas, kas kara apstākļos draudēja sievietēm. Runājot par šīm specifiskajām briesmām, proti, seksuālo vardarbību, kam Vācijas reiha teritorijā bija pakļautas ne tikai Vācijas pamatiedzīvotājas, bet arī bēgles, jāsecina, ka dzīvesstāstos atsaucis uz šādām parādībām tiek minētas, tikai runājot par citu cilvēku pieredzi vai atsaucoties uz baumām, bet nekad attiecībā uz sevi (izņemot tad, ja tiek aprakstīta laimīga izglābšanās). Šāds novērojams gan nenozīmē, ka latviešu bēgles netika pakļautas seksuālai vardarbībai; tas apliecina vien to, ka sievietes dzīvesstāstu intervijās ļoti reti atklāj šādu pieredzi, kuras pētniecībai tādēļ izmantojami citi avoti un metodes.

Atšķirībā no sievietēm vīrieši daudz vairāk bēgšanas naratīvos atklāj savas personības un aktīvās rīcības lomu, skatot bēgšanas procesu caur “es” prizmu (sievietes visumā lieto “mēs” formu), kā arī izceļot dažādus piedzīvojumus un problēmu risināšanu, ar ko bijis jāsaskaras bēgļu gaitu laikā. Tāpēc šie bēgšanas naratīvi nereti iegūst piedzīvojumu stāstu aprises, kuros viens būtams notikums nomaina citu un veiksmes momenti ir vienmēr klātesoši, lai gan lielā mērā saistīti ar pašu izveicību, pieredzi un zināšanām.

Runājot par bērnu un pusaudžu pieredzi bēgļu gaitās, var secināt, ka tā, lai gan nesaraucjami bija saistīti ar pieaugušo rīcību un reakciju noteiktās situācijās (sevišķi briesmās), tomēr pieaugušā vecumā un ar laika distanci viņi veido savu šīs pieredzes interpretāciju, kas varbūt pat vairāk nekā pieaugušo atmiņas par šo laiku ietver izturības, cerības un optimisma elementus. Tas viennozīmīgi saistīts ar to, ka bērniem un pusaudžiem gan fiziski, gan emocionāli grūtais bēgšanas periods varēja būt vieglāk izturams nekā pieaugušajiem, jo viņi, pirmkārt, elastīgāk piemērojas pārmaiņām; otrkārt, gan vecāki, gan citas pavadošās personas pielika lielas pūles, lai radītu viņos drošības sajūtu.

Tā kā bēgšanas naratīvi tikuši analizēti gan individuāli (katrs dzīvesstāsts), gan skatot tos visus kopumā, rodas iespēja saskatīt arī trimdas latviešu kolektīvās atmiņas atstātos nospiedumus, kas visspilgtāk izpaužas tajā, kā dzīvesstāstos tiek pamatota bēgšana. Proti, gandrīz ikvienu dzīvesstāstu caurvij naratīvs par to, ka nepastāvēja citas iespējas kā vien bēgt (citādi “mums dzīvības nav”), ar ko apzināti vai neapzināti tiek uzsvērts, ka visi bēgļi devās prom piespiedu kārtā, cenšoties izbēgt no “baigā gada” atkārtošanās. Tas arī apstiprina, ka mīts par “baigo gadu” bija būtiska daļa no trimdas identitātes, ar to nemēģinot mazināt pirmās padomju okupācijas nežēlīgā rakstura un izdarīto noziegumu nozīmi, bet uztverot mītu kā zīmju un simbolu sistēmu, kuras galvenais uzdevums ir radīt priekšstatus par cilvēkiem nozīmīgiem esamības jautājumiem un kura definē kopienas identitāti, nodrošinot sociālo un kultūras normu pārraidi un radot pēctecības apziņu. Šī nospieduma dziļā iesakņošanās īpaši uzskatāmi parādās tālaika bērnu atmiņās, kurās, par spīti tam, ka viņi paši tolaik vēl nevarēja skaidri identificēt un definēt apkārt notiekošo, skaidri saklausāma apziņa par netaisnīgi zaudēto dzimteni un padomju varas nodarījumiem. Saprotais, ka

šāda mediēta izpratne un atmiņas veidojās un nostiprinājās tiešā kolektīvās atmiņas ietekmē – caur literatūru (publicētās atmiņas, daiļliteratūra), medijiem (trimdas periodiskie izdevumi), izglītības sistēmu (latviešu skolu tīkls DP nometnēs, vēlāk – svētdienas skolas un vasaras nometnes) un sociālo komunikāciju, kurā sēras par Latviju un tās atstāšanu tika atkal un atkal aktualizētas. Tomēr interesanti, ka viens no kolektīvās atmiņas nospiedumiem ir saistāms ar “baigā gada” pieredzes un baiļu no padomju varas izcelšanu individuālajās atmiņās, bet attiecībā uz bēgšanas laikā piedzīvotajām grūtībām un potenciāli traumatiskiem notikumiem vērojams pretējs efekts, jo uz kolektīvo bēgļu ciešanu fona individuālās ciešanas drīzāk tiek noklusētas vai vismaz mazinātas, izceļot galveno – izbēgšanu no padomju varas un kļūšanu par trimdiniekiem.

Kopumā trimdas latviešu dzīvesstāstos sniegtais detalizētais apraksts, lai gan tiek stāstīts vairāk nekā 50 gadus pēc notikumiem, tomēr spilgti ataino psiholoģiskos un emocionālos apstākļus, kā arī materiālās un sadzīviskās problēmas, ar kurām bēgļi saskārās konkrētajā vēsturiskajā situācijā, un padara saprotamākus tos vispārinājumus, ar kādiem izceļošanas process ierasti tiek attēlots vēstures literatūrā. Šāds secinājums apstiprina mutvārdu vēstures avotu īpašo devumu, proti, to spēju ienest vēsturiskos pētījumos cilvēciskās emocijas un iemiesoto pieredzi jeb individuālo dimensiju. Tieši atmiņas un dzīvesstāsti ir ļāvuši promocijas darba priekšplānā izvirzīt nevis politikas un administrācijas līmeni, bet pašus bēgļus, kas pretējā gadījumā tiek uzverti kā cilvēku kopums bez konkrētām sejam un vēstures. Tāpat tie ir ļāvuši bēgļu gaitas analizēt visās to izpausmēs, nekoncentrējoties tikai uz to sākuma un noslēguma punktu. Tas ir pretēji tam, kā tās ierasti tiek attēlotas gan zinātniskos pētījumos, gan masu medijos – proti, kā tieša pāreja no bēgļu izcelsmes vietas uz bēgšanas galamērķi, aizstājot sīkāku iztīrījumu ar taisnvirziena bultu, kas savieno abus šos punktus. Šajā ierastajā skatījumā daudz lielāka uzmanība tiek pievērsta tiem faktoriem, kas izraisījuši bēgšanu (kara un bruņoto konfliktu vēsture), kā ar tām grūtībām un izaicinājumiem, kas bēgļus sagaida jaunajās dzīvesvietās (juridiskā statusa iegūšana, dzīve bēgļu nometnēs, integrācija, potenciāla stigmatizācija u. tml.). Tie nenoliedzami ir būtiski jautājumi, tomēr tādējādi tiek aizmirsts vai ignorēts, ka arī pati bēgšana ir komplekss un nozīmīgs sociāls process, kas atstāj fiziskus, emocionālus un psiholoģiskus nospiedumus uz bēgļiem – viņu tālāko dzīvi, identitāti un atmiņām. Tādējādi promocijas darbā veiktā bēgšanas procesa analīze, kā arī gūtais apstiprinājums mutvārdu vēstures avotu īpašajam devumam var sniegt ierosmi arī tālākiem pētījumiem par trimdas vēsturi – gan par trimdinieku tālāko dzīvi mītnes zemēs, gan par viņu identitātes jautājumiem. Tāpat darbā gūtās atziņas, it īpaši tās, kas ļauj spriest par apstākļiem, kādos arī kara laikā cilvēki pieņem lēmumus, kā arī izmantotā pieeja analizēt bēgļu gaitas visās tās izpausmēs ir izmantojamas pētījumos par bēgļu krīzēm, kas radušās citos laikos un reģionos, tajā skaitā par mūsdienās Latvijā ieplūstošajiem bēgļiem.

**UNIVERSITY
OF LATVIA**

INSTITUTE OF PHILOSOPHY AND SOCIOLOGY

Maija Krūmiņa

**MEMORIES OF REFUGEE JOURNEY DURING
WORLD WAR II IN LIFE-STORIES OF EXILE
LATVIANS**

SUMMARY OF THE DOCTORAL THESIS

Submitted for the doctoral degree in History and Archaeology

Subfield: History of Latvia

Riga 2023

The doctoral thesis has been prepared at the Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia, from 2011 to 2023.

NATIONAL
DEVELOPMENT
PLAN 2020

EUROPEAN UNION
European Social
Fund

I N V E S T I N G I N Y O U R F U T U R E

European Social Fund project “Strengthening the doctoral capacity of the University of Latvia within the framework of the new doctoral model”, No. 8.2.2.0/20/I/006.

The thesis consists of the introduction, four chapters, conclusion, reference list, seven appendices.

Form of the thesis: dissertation in the field of History and Archaeology, the subfield – History of Latvia.

Supervisor: Dr. hist., Associate Professor **Jānis Taurēns**.

Reviewers:

- 1) Dr. theol. **Anita Stašulāne**, University of Daugavpils;
- 2) PhD **Andrejs Plakans**, Iowa State University (USA);
- 3) PhD **Māra Lazda**, Bronx Community College, City University of New York (USA).

The thesis will be defended remotely on the online platform Microsoft Teams at the public session of the Doctoral Committee of History and Archaeology, University of Latvia, at 16:00 on September 29, 2023.

The thesis and its summary are available at the Library of the University of Latvia, Raiņa blvd. 19.

Chair of the Board of the UL
Doctoral Committee of
History and Archaeology

_____/Gunita Zariņa/
(Signature)

Secretary of
the Doctoral Committee

_____/Sigita Šnē/
(Signature)

© Maija Krūmiņa, 2023
© University of Latvia, 2023

ISBN 978-9934-36-062-6

ISBN 978-9934-36-063-3 (PDF)

ABSTRACT

The doctoral thesis “Memories of Refugee Journey during World War II in Life-stories of Exile Latvians” examines the fleeing prompted by the Second World War (1944–1945) as reflected in the life stories of exiled Latvians of the National Oral History Archive. The focus of the study is on various aspects of the fleeing process, such as the motivation of the fleeing, the correlation between the experiences of individuals during the first Soviet occupation and taking the decision in 1944/1945, the influence of Nazi German propaganda, the importance of material values and value-oriented behaviour in the process of fleeing, as well as the stages of the refugee movement: leaving home, being refugees within the territory of Latvia, departure from Latvia, being refugees in the territory of the German Reich and refugee life in Sweden. An in-depth study of the aforementioned questions, during which the origin, types and individual dimension of the refugee movement are analysed, simultaneously highlighting the value of oral testimonies, can be considered a novelty not only in a little-studied aspect of Latvian historiography, but also in exploration of wider forced migration processes.

Keywords: World War II, refugees, forced migration, memories, oral history

TABLE OF CONTENTS

ABSTRACT	19
GENERAL DESCRIPTION OF THE DOCTORAL THESIS	21
Relevance and research novelty	21
Goal, tasks and chronological boundaries	22
Sources	23
Structure and methods	26
CONCLUSIONS	28
BIBLIOGRAPHY	35
APPENDIX. Approbation of the Results of the Doctoral Thesis in Research Projects, Scientific Publications and Conferences.	36
I Research projects	36
II Scientific publications	36
III Publications in conference proceedings	37
IV International scientific conferences	38

GENERAL DESCRIPTION OF THE DOCTORAL THESIS

Relevance and research novelty

The Second World War caused an unprecedented mass movement of refugees and displaced persons in Europe. Statistically, the refugees¹ from Latvia and other Baltic states constituted a small part of this entirety, yet each of these people, who had left behind their homes, relatives, friends and national culture, represented a personal tragedy, as well as caused a significant loss to the Latvian state, which had been deprived both of its statehood and a third of its citizens as a result of the Second World War. It is relevant that during the long years of occupation, it was the refugees who had settled in the Western countries (subsequently – exile Latvians²) who, with different methods and in different arenas (both in their new home countries and on a global scale), kept alive the idea of the independence of the Republic of Latvia and the hope that it would be restored. Hence, the study of exile phenomenon and community in all its aspects is an important part of the history of the Latvian state and society.

In the historiography to date, the movement of the Latvian Second World War refugees most frequently has been viewed in the context of the general course of the Second World War in the territory of Latvia and the changes of occupation powers, or as a process that started the history of exile. Most often, these studies provide an insight into the evacuation process planned and implemented by the German occupation authorities, describe the main types and directions of evacuation and fleeing, as well as attempt to scrupulously clarify the number and composition of refugees. However, much less attention has been paid to the experience of individuals and different groups (for example, women and men, children and young people) in the process of fleeing. This approach resonates with the observation made at the international level that studies on the origins of forced migrant flows are very rare, as researchers often perceive and analyse refugees not as individual people, but as stimulus-response mechanisms (Davenport, Moore, Poe, 2003, 30–31). However, if it is accepted that these people also have choices and individual survival strategies (both at the beginning of embarking upon fleeing and during the entire process), it is

¹ The residents of Latvia, who in 1944/1945 with the invasion of the Red Army in the territory of Latvia were forcibly evacuated or voluntarily fled to the West, can be designated by various terms (forced migrants, displaced persons, refugees). However, taking into account both their self-identification and the fact that the Western Allies recognized as justified their fear of persecution and consequent reluctance to return to Soviet Latvia, which corresponds to the classic definition of refugees, this term is used in the thesis.

² The term “exile Latvians” denotes all Latvian refugees scattered across the world after the Second World War, who did not return to Latvia, but went to live permanently in various countries of the world outside the Soviet Union, and the so-called Eastern Bloc countries.

essential to study refugees at the micro level and explain what influences their decisions and actions.

In order to analyse fleeing at the individual level, it is necessary to seek and apply new methods and sources, which can enable the studies of fleeing not only at the micro level, but also as a social process. One of such methods and groups of sources that allows for the analysis of historical events and processes in cases where extensive documentary material is not available, furthermore, permitting research of the aspects that are not recorded or are only partially recorded in written sources, is oral history (hereinafter – OH), which has emerged in Latvia in the early 1990s and has become a respected research direction in such fields of science as sociology, anthropology and folkloristics, while being used unjustifiably seldom in historical research.

In Latvia, the National Oral History (hereinafter – NOH) project is the initiative, which has been most extensively engaged in research based on OH sources. During its almost 30 years of existence, more than 4,700 life story interviews have been accumulated in NOH collection, capturing the stories of the experiences of a wide variety of people and making them freely available to researchers. A significant part of the NOH collection is made up of interviews with exile Latvians, who in their life stories extensively examine their experiences of fleeing during 1944/45. Consequently, these interviews form the basis of this study.

The study, which synthesizes the theories and findings of various fields of science (history, sociology, anthropology, etc.) and in-depth studies of memories of Second World War refugees, revealing both the common features of the refugee movement and the individual dimension, can be considered a novelty not only in the little-studied aspect of Latvian historiography, but also concerning research of wider processes of forced migration. In addition, since all the stages and manifestations of the fleeing is analysed, the flight is also explored as a social process: the experience gained therewith could both traumatize the refugees and give them new strength, leaving a physical, emotional and psychological imprint on their subsequent lives.

Goal, tasks and chronological boundaries

The aim of the doctoral thesis is to analyse the Second World War refugee memories in the life stories of exile Latvians preserved in the National Oral History Archive, focusing both on the reflection of fleeing and the memories themselves, studying the specific characteristics of the memories of different experience groups and drawing attention to the manifestations of the collective memory of exile community.

To achieve the goal, four tasks were proposed, which were addressed in the corresponding chapters of the thesis.

1. To identify and explain the most important directions and theories of refugee and forced migration studies, which facilitate and contribute to

the macro-level and micro-level analysis of the fleeing process, while also drawing attention to the collective memory phenomenon of the exile Latvian community.

2. Based on the existing historiography and published sources, to research and describe the historical circumstances and organization of the evacuation and fleeing of Latvian refugees, the various types and directions of the refugee flow in the territories of Latvia and the German Reich, as well as the fleeing across the sea to Sweden.
3. To systematize and analyse specific aspects of the process of fleeing and related memories (motivation of fleeing, the progress of fleeing and living conditions of refugees in Latvia and beyond, the meaning of material values during fleeing, as well as the reflection of values and value-oriented behaviour) on both an individual and collective level.
4. To study the traits and specific characteristics pertaining to experiences of fleeing and narratives of fleeing imparted by specific groups (women and men, children and adolescents).

Since the research object of the thesis is memories, its chronological boundaries are difficult to define. On the one hand, the focus of the current study is a process whose confines in time are clear – from July 1944, when the Red Army entered Latvia for the second time and the mass movement of refugees in the direction of west began, until May 1945, when Nazi Germany capitulated and commenced the period of displaced persons' (DP) camps. On the other hand, it should be taken into account that “memory consists of constant actualisations of the past from the perspective of the present” (Stögner, 2009, 207), therefore the chronological frame of the work is also determined by the time of creation of the analysed sources (telling of memories), namely, the 1990s and the first decade of the 2000s.

Sources

The main source base of the doctoral thesis consists of oral history sources – life story interviews, which are stored in the National Oral History Collection. Oral history sources (oral testimonies of eyewitnesses and participants of historical events, recorded by specialists using modern technologies) and the research thereof belong to the biographical method or approach, which is both an interdisciplinary set of methods for analysis of the relationship between individual lives, social structures and historical processes, as well as studies of life stories and storytelling, and an important theoretical and methodological direction in several social sciences and humanities. Although the term “biographical” suggests that such sources include the individual's own experience gained during his or her lifetime, at the same time it also marks a constant process of (re)interpretation. Consequently, in addition to the images and events of the past stored in the mind, biographical sources also contain the versions

of these images and events determined by the individual's life course, as well as by the wider social and cultural context, and, moreover, by the fact that people interpret their experience to form a coherent whole from it. Unlike other types of sources, oral history sources are created under the direct influence of the interviewer, who interacts with the person being interviewed. Therefore, if the content of other types of sources is completely independent and does not depend on the researcher's needs and hypotheses, that is, represent a solid, constant text that can only be interpreted, then the content of OH sources largely depends on the situation of the specific interview, which must be taken into account, when the internal critique is implemented.

In the development of the thesis, life story interviews from four collections of the National Oral History Collection were used: Collection III "Latvians in England"; Collection VII "Latvians in Norway"; Collection X "Latvians in Sweden"; Collection XIV "American Latvian Association's oral history project "Life-Story in Exile"". These collections have been selected according to both chronological and representational principles. They are the first exile collections in the NOH collection, which chronologically follow each other, and they contain extensive information about the departure of refugees to both the German Reich and Sweden, thus providing an opportunity to consider both directions of fleeing. In total, 74 interviews corresponded to the topic of the thesis, and they form its main source base.

Since the thesis contains the analysis of life story interviews, the purpose of which is to listen to narration of a person's life from the first childhood memories to the moment of the interview, the story of fleeing, although often one of the most significant, is only one of the life episodes contained in the material. Its length and vividness depends mainly on the author of the life story – on how well this event has remained in his or her memory, on the narrator's wish to talk about it, and on the general skills of the storyteller. However, the interviewer, who is actually a co-author in the creation of the source, to a certain extent also participates in shaping of the content (the story can be influenced by the interviewer's questions, dialogue, personal attitudes, and the relationship between the interviewer and the author of the interview – the narrator). When the research uses interviews conducted by others than the researcher himself, it must be accepted that only the information provided is available without opportunities to ask additional questions. At the same time, by using a life story and looking at the story of fleeing in its context, it is possible to analyse how much importance the narrator has allotted to the specific event in his or her life. Likewise, the analysis of the entire life story allows for a better observation and analysis of the extent to which the interviewee's memory and truthfulness can be trusted. Analysing solely the narrative of the fleeing would represent difficulties in this aspect.

Since the basic principle of creating the NOH Collection is to gather the experiences of as many and as different people as possible, not only socially and politically active representatives of exile community, but also people of

various professions and experiences have entrusted their life stories to it. In general, it can be observed that the authors of life stories speak as openly as possible about their experiences, and inconsistencies with historical facts, if any, tend to arise rather due to memory gaps, or frequently because people have a natural desire to emphasize their role in events and create interest in their lives.

Each of the analysed life stories represent a unique source that can be subject to internal critique, however, the life stories can also be processed quantitatively, using the statistical method and characterizing the characteristics of the authors of the life stories (age at the time of fleeing, gender, social affiliation), as well as common and different characteristics of fleeing (refugee's place of residence, time of departure, type, other family members who departed, the stated reason for departure, as well as the experience of the first Soviet occupation). In order to systematically process all sources, during the development of the thesis a database has been created, including information about each interviewee and the milestones on his or her journey as a refugee. The database, first of all, enables analysis of the relationship between individual parameters, for instance, between the experience of the first Soviet occupation and the indicated reason for departure, which accordingly allows to judge the motivation of fleeing. Secondly, it allows to observe how wide a range of age, regional and social affiliation is represented by the authors of life stories, thereby permitting to determine whether the source base used in the study corresponds to the general parameters of Latvian refugees who came to the West, and also illustrates the fact that the study considers the experience of as many different people as possible (of different ages, genders, regions, etc.).

Overall, the analysed life stories provide information about:

- 1) The impact of the events of the Second World War (the first Soviet occupation, the German occupation and the advancement of the Red Army in the territory of Latvia) upon the lives of Latvian residents and the conditions under which they left their homes in 1944–1945. Memories reflecting the beginning of the war provide an opportunity to analyse whether there is (and if so, to what extent) a connection between the experiences of this period (mainly in terms of repressions) and the fleeing in 1944–1945;
- 2) Different ways and directions of fleeing, as well as the movement of refugees, the difficulties experienced on the way, as well as domestic matters (whether the doors of the houses were locked when leaving; how long it took to pack up; what was taken along; what vehicles were used; where the nights were spent, etc.);
- 3) People's perception when they encounter situations and circumstances that they have not experienced in their lives before. For example, were people aware of the possibility of not returning, how did they react to the dangers they encountered on the way, what was their attitude toward the authorities who helped or hindered them in their escape, etc.

Likewise, it becomes possible to analyse how this process was perceived by children and adults, as well as the differences between women's and men's stories and memories.

Analysing the aforementioned aspects, as far as possible, an attempt has been made to distinguish which episodes are based on the authors' own experiences and which are based on observations; when the narrative corresponds to particular facts and when the facts are unknown or fused; when the influence of the collective memory can be observed and the narrative should rather be considered a symbolic message. In the case of each life story, these factors were evaluated separately, by conducting an internal critique of the source, as well as by confronting them with other available sources and literature.

In addition to oral history sources, press publications (mainly the newspaper "Tēvija") were also used in the elaboration of the thesis, enabling the researcher to trace the implementation of the evacuation policy by the German occupation authorities in the period from mid-1944 to the end of April 1945. The thesis explores the official announcements published in the periodicals, which referred to the evacuation process and whose veracity is not in doubt, as well as provides an analysis of the newspaper content used for the propaganda of the occupation regime. This is a substantial direction, because propaganda could influence the ways how the Latvian population perceived the current events of that time, and accordingly influence their decision in certain situations, for example, to flee or not to flee. Thus, although the information provided in the press publications of the occupation period should be evaluated with caution, the press reveals the manipulation methods whereby the occupation regime attempted to influence the population's worldview and endeavoured to achieve the desired behaviour of people.

Structure and methods

The thesis consists of an introduction, a review of sources and literature, four chapters and conclusions. It is supplemented by a list of sources and literature and seven appendices.

The first chapter presents the theoretical and methodological framework of the thesis. First of all, the chapter offers the analysis of the various concepts used to describe the forced departure of individual people or groups of people from their country, as well as identifies and explains the major directions and theories of refugee and forced migration studies. This is followed by investigation of the phenomenon of collective memory and its role in the exile Latvian community. Without an understanding of these issues, the macro-level and micro-level analysis of fleeing and evacuation addressed in the following chapters would not be possible.

The second chapter, based on the existing historiography and published sources, provides an overview of Nazi Germany's plans for the evacuation of

the population of Latvia, the implementation of these plans, as well as the various types and directions of the spontaneous movement of refugees in the territories of both Latvia and the German Reich, as well as the escape across the sea to Gotland. At the end of the chapter, the general statistics and characteristics of the refugees who came to the West are reviewed, as well as the experience of the refugees from Estonia and Lithuania, thus placing the experience of the Latvian refugees in a wider context.

The third chapter sequentially analyses all stages of fleeing and their reflection in the memories of exile Latvians. First of all, the motivation of fleeing is examined, also exploring the correlation of the experience of the first Soviet occupation with people's decisions in 1944, as well as the influence of Nazi German propaganda. After that, the chapter explores the conditions in which people left their places of residence, and their further advancement in the territory of Latvia, the ways and conditions in which they left the territory of Latvia, as well as living conditions either in the territory of the German Reich or in Sweden. The conclusion of the chapter views the meaning of material values during the fleeing, as well as the reflection of values and value-oriented behaviour in the escape narratives.

The fourth chapter is devoted to the analysis of the escape narratives of specific groups (women and men, children and adolescents). In order to accomplish this task, first an insight into the specifics of women's, men's, children's and adolescents' memories and experiences of forced migration is provided, while subsequently proceeding with an detailed analysis of the escape narratives of each group, thus gaining a more nuanced view of this process.

In the development of the doctoral thesis, a chronological and descriptive method of research questions is used, as well as qualitative research methodology, where research sources – life story interviews – are viewed as socially constructed texts, a dialogue between the researcher and research participants in a certain social and cultural context (Riessman 2008). The theoretical perspective of the research is based on the recognition that a person's story about his or her life is interconnected and structured by the language in which the story is told; by consciousness and memory; by cultural tradition and communication patterns; likewise, an essential role is assigned to the study of the relationship between community memory and life stories. When studying life stories, two types of analysis are employed – narrative and reconstructive analysis. In the reconstructive analysis, the life story is used as a source on which to base the reconstruction of past events or behaviour patterns, while in narrative analysis the focus is placed on the interview itself as an oral text (Thompson 2000).

CONCLUSIONS

The in-depth study of the memories of exile Latvians confirms that, even in the conditions of war and occupation, people cannot be perceived exclusively as some kind of mechanisms that react to certain stimuli without choice. On the contrary: these memories highlight the fact that there were still opportunities to choose and capacity for action, and these were exercised, however small they may have been at times. In a sense, such a realization contradicts the statement, which over time has taken root both in the collective consciousness of the exile society and in the individual consciousness of almost every person in exile, that is, “we had no other option but to flee”. However, accepting this statement uncritically would mean ignoring what the sources reveal: that the decisions to leave were made not only reactively (in response to immediate danger), but also preventively (by evaluating potential risks) and that often in identical circumstances (being sure of the imminent liberation of Latvia, being separated from the closest family members, feeling a deep attachment to the native land, etc.) different decisions were made (to leave or not to leave), moreover, the decisions differed even within the same family or amongst relatives.

Furthermore, although the studied sources generally have confirmed that the second feeling deeply established in the collective memory of exile community – we all fled from communism – is true in many respects, at the same time these sources yielded an opportunity to consider the refugees' motivation on a micro-level, revealing:

- 1) the factors on which the fear of the second entry of Soviet power into Latvia was based (repressions experienced by oneself or by family members or close acquaintances during the first Soviet occupation; the devastating impression left by the deportations of 14 June 1941; the inability to accept the communist ideology and state system; one's own or family members' belonging to political forces not recognized by the Communists, the service of relatives in the German military forces or the particular positions held before the war and during the German occupation; associating the Red Army with exalted brutality and imminent destruction);
- 2) the impact of external information on decisions: that people did not make decisions in isolation, but were influenced by information obtained through mutual communication and public mass media, which they relied upon and which was related to the reasons for fleeing (for example, the propaganda spread in the public media about the actions of the Red Army in the occupied areas), as well as the directions and destinations of fleeing (for example, conflicting information about the conditions that refugees faced in Germany);

- 3) the differing circumstances in which people made decisions related to fleeing – there were cases when people took the decision to flee in a few hours, and others, where it was a result of long discussions, weighing rational and sometimes irrational factors;
- 4) the external pressure: some people joined the refugee movement not wanting to, but succumbing to external influence (most often relatives) or even not realizing the potential consequences (the possibility that they will leave Latvia).

This systematization highlights the fact that the refugee movement was not homogeneous, but consisted of individuals with different experiences, different worldviews and strategies for action.

In addition to the motivation of the refugees, the memories of the exile Latvians enable a structural consideration of other aspects pertaining to the process of fleeing, which has been offered in the current doctoral thesis, dividing this process into three stages: fleeing within the territory of Latvia, departure from Latvia and fleeing outside the territory of Latvia. It was established that in the territory of Latvia the fleeing, which usually happened suddenly, often lasted for many months, refugees finding shelter in the properties of known or unknown people, and moving forward again when the battle-line once again had arrived at a dangerous proximity. Likewise, it was often observed that large groups of people, which initially embarked upon escaping, dispersed and divided over time. Consequently, only a part of all refugees who had left their homes continued their journey outside of Latvia. Notably, in general, despite the length of time spent fleeing within the territory of Latvia, very little attention is paid to this period in the life stories, not recalling the daily conditions of fleeing, but instead focusing on the feelings engendered by leaving home and the beginning of the fleeing, on dramatic or, on the contrary, the comical events that occurred on the way, as well as to the ways how the refugees reached the place from which they left Latvia (by horse-drawn carts, using railway traffic and personal cars).

In this context, the most vividly stands out the way the memories reflect the leaving of Latvia, which most often took place by sea and which has often acquired a symbolic meaning as a boundary that determined the future fate of the refugees (in retrospect, the moment of becoming exiles). Thus, although the journey by ship (or boat, if the refugees went to Sweden) was a relatively short episode in the overall fleeing, yet in most cases it is still deeply embedded in people's memories and also described in life stories, most often talking about the sense of threat experienced during the journey, caused by frequent air and submarine attacks. This made some people seek solace in their faith in higher powers or, on the contrary, created indifference to what was happening around them. Although the prosaic side of the trip is often highlighted (especially in the memories of people who went to Sweden by boat, because this crossing often was even more crowded and uncomfortable than other modes of fleeing), it must be concluded that the details of the mundane (including hygienic

difficulties, on the one hand, are poorly remembered; on the other hand, are concealed, highlighting instead the fact that, by enduring them, the main goal of the refugees was achieved – to distance themselves from the Red Army and, therefore, from the Soviet power.

Considering the third stage, that is, the further progress of fleeing after leaving Latvia, it has been concluded that it could have proceeded in very different ways under the influence of various factors. Regarding those refugees who went to the territory of the German Reich, the most important of these factors was whether the refugees went to a pre-arranged or known place (to relatives, friends or acquaintances with whom contacts were maintained regarding work, employment) or such a previously known address was lacking. In the former case, the further life of the refugees was often spent in quite peaceful conditions, while in the latter they were completely subject to the goals and procedures of the German refugee reception policy, and some ended up in a helpless state. However, sources reveal that this state of helplessness cannot be absolutized, because by showing sufficient determination and actively standing up for their rights, especially immediately after arriving in Germany, Latvian refugees could influence both their destination and the type of employment. In doing so, they usually tried to use the opportunity to go to a place where they had already been or where other Latvians had gone, and where it was possible to find a means of livelihood for themselves (most often – to find a job with local farmers). Hence, even under the conditions of war, the movement of refugees through the territory of the Reich was relatively easy, in addition, they actively used opportunities for mutual communication, thus seeking and finding both moral and very practical support in matters of finding residence, work and means of livelihood.

The two main sectors in which Latvian refugees were employed in Germany were industry (work in various factories) and agriculture; a small number were also employed as low-skilled specialists; there were also those who, due to their social status and the positions they held (employees of state institutions, clergy, etc.), as well as because they often did not lack financial means, were able to provide themselves with a place to live and a living without working for a wage. Refugees employed in industry were housed either in barracks or, more rarely, in empty apartments or houses; the rations issued to them were severely limited; they were increasingly exposed to the danger of airstrikes as they were targeted at industrial regions. On the other hand, the living conditions of the refugees involved in agricultural work largely depended on the attitude of the local population, with whom they were employed and housed, as well as on the refugees' skills and the material values they had brought with them (money, medicines, alcohol, etc.).

The second factor that significantly influenced the fleeing of refugees in the territories of the German Reich was whether and how quickly they managed to reach places that were not threatened by the Red Army. Taking into account

the refugee settlement policy, a large number ended up in the north-east of the Reich – the former Polish territory and the Sudetenland, so an essential part of their experience was a second fleeing from the Red Army. This process was very similar to how the fleeing took place while still in the territory of Latvia: the Red Army was often only a short distance away and frequently even overtook the refugees, who were further threatened by air raids and random shootings; various accidents easily occurred in the stressful and unusual conditions. It is also important that neither in the territory of Latvia nor beyond it the refugees could acquire information about the speed and direction of the movement of the front. Consequently, whether they managed to avoid it was largely a matter of chance and luck. Sometimes the support shown by the representatives of the authorities (administrative and military) was also of great importance, both the first time and the second time of fleeing from the Red Army. Thus, when people embarked upon fleeing in Latvia, it was often German soldiers or representatives of the local administration who not only encouraged people to leave, but also provided practical support (for example, helping with transport or indicating where to go). On the other hand, when fleeing from the Red Army for the second time already in the territory of the German Reich, it was often the Western allies who showed understanding and extended support to the Latvian refugees, both by allowing (and even actively helping) them to cross the borders of the occupation zones, and by warning about the handing over of certain territories to the Soviet side. In general, the memories of the refugees revealed how important the help and support of fellow human beings (other Latvians, local Germans, Poles and representatives of other nationalities) was in the escape process, without which it would sometimes have been impossible to survive.

The refugees' memories of the second fleeing from the Red Army also reveal that, contrary to the general assumption, for some of them fleeing did not end with the capitulation of Germany. Instead, these refugees ended up in the zone of Soviet influence, where they spent several months, sometimes even longer, until managed to end up in one of the occupation zones of the Western Allies (this was done secretly, with the help of bribery or pretending to be Germans).

Concerning those refugees who managed to reach Sweden, it was concluded that their process of fleeing in a way ended when they disembarked on Gotland. Of course, until the end of the war, these people also hoped that they would soon be able to return to Latvia, therefore, like the refugees who arrived in Germany, they lived in conditions of uncertainty. However, they were no longer exposed to the dangers of the war (lack of food, air raids, the approach of the front) and their life soon attained a kind of normalcy.

The fact that the fleeing experience, depending on their direction – Germany or Sweden – was very different, is also confirmed by the different approaches to reflection they employed in their life stories. Namely, the greatest attention in the life stories of the refugees who arrived in Sweden is focused on the conditions

in which (and why) they left their homes, also giving a detailed consideration to their fleeing to reach the sea and then the crossing, while the time after landing on the shore is described relatively briefly and schematically. In contrast, the refugees who arrived in the territories of the German Reich in their life stories devote equal attention to all stages of fleeing; moreover, if they experienced a second fleeing from the Red Army, it is often this narrative that stands out most prominently in the overall story of fleeing, most likely because it underlines how much effort they invested and hardship they were willing to endure to get to safety, that is, outside the Soviet sphere of influence.

It should be emphasized that this motive – the effort to escape from the Red Army and Soviet power – as well as highlighting the forced nature of one's flight (as opposed to the search for a better life) runs through most of the life stories of exiled Latvians. Likewise, very frequently the themes of lucky coincidences and fateful events are woven into the narratives of fleeing – either imparting that fleeing took place at the very last moment, or emphasizing the special importance of an event that made it possible to escape from potential dangers; it is also often observed that luck or the intervention of higher forces are represented as explanations for the events, in which the effective actions and initiative of the refugees themselves are clearly visible, which are often hidden in the narratives of memories. The last statement is more relevant to the memories of women, – the study of these revealed that the female narratives of fleeing, first of all, highlight the leading role of men during the fleeing; secondly, the women often emphasized that they felt confused and scared in many situations; thirdly, against the background of the general suffering of the refugees, the narrator diminished the significance of her own experience. However, despite these practices of remembrance and narration, the analysed life stories vividly reflect that during the fleeing, women showed ingenuity, courage and perseverance, which were necessary to overcome the difficulties that every refugee faced, regardless of the gender, but even more so the specific dangers that threatened women under the circumstances of war. When it comes to these specific dangers, namely, sexual violence, to which not only German natives but also refugees were exposed in the territory of the German Reich, it must be concluded that references to such phenomena are mentioned in biographies only when talking about other people's experiences or referring to rumours, but never in relation to oneself (except when describing a lucky escape). Such an observation does not mean that Latvian refugees were not subjected to sexual violence; it only proves that women rarely reveal such experiences in life story interviews, and hence other sources and methods should be used for research of this theme.

Unlike women, men much more frequently and to a greater extent reveal the role of their personality and active steps in the narratives of fleeing, viewing the process of fleeing through the prism of "I" (women generally use the "we" form), highlighting various adventures and problem solutions that were encountered during fleeing. Therefore, these narratives of fleeing often take on

the air of adventure stories, in which one dangerous event succeeds another, and moments of success are always present, although largely related to one's own resourcefulness, experience and knowledge.

When it comes to the experience of children and adolescents, it can be concluded that, although it was inextricably linked with the actions and reactions of adults in certain situations (especially in danger), in adulthood and with the distance of time, they create their own interpretation of this experience, which perhaps even more than the adults' memories of this time contain the elements of resilience, hope and optimism. This is clearly related to the fact that children and adolescents, both physically and emotionally, could have endured the difficult period of escape more easily than adults, because, first of all, they adapt to changes more flexibly; secondly, parents and other accompanying persons made great efforts to create a sense of security for them.

Since the escape narratives have been analysed both individually (each life story) and by looking at all of the selected life stories as a whole, it becomes possible to observe the imprints left by the collective memory of exile Latvians, which are most clearly manifested in how fleeing is justified in the life stories. Namely, almost every life story is permeated by the narrative that there was no other option but to flee (otherwise "we would have no life"), which consciously or unconsciously emphasizes that all the refugees left under compulsion, trying to escape the repetition of the "year of terror" (the events of 1940). It also confirms that the myth of the "year of terror" formed an essential part of the exile identity, – this conclusion does not aim to diminish the brutal nature of the first Soviet occupation and the committed crimes, but instead refers to the myth as a system of signs and symbols, the main task of which is to create ideas about existential questions important for people and to define the identity of the community, ensuring the transmission of social and cultural norms, engendering a sense of succession.

The deep rooting of this imprint is particularly pronounced in the memories of the children of that time, which, despite the fact that they themselves could not clearly identify and define the events taking place around them, clearly reflect the awareness of the unjustly lost homeland and the offences incurred by the Soviet power. It is understandable that such mediated understanding and memories were formed and strengthened under the direct influence of collective memory – through literature (published memories, fiction), media (exile periodicals), education system (Latvian school network in DP camps, later – Sunday schools and summer camps), and social communication, in which mourning for Latvia and leaving it was brought up again and again. However, it is noteworthy that one of the imprints of the collective memory is associated with the experience and fear of the Soviet regime linked to the "year of terror" highlighted in individual memories, but with regard to the difficulties and potentially traumatic events experienced during fleeing, the opposite effect is observed, – individual suffering is rather concealed against the background

of the collective suffering of the refugees or at least diminished, highlighting the main focus – escape from Soviet power and becoming exiles.

Overall, the detailed description given in the life stories of exile Latvians, although the telling takes place more than 50 years after the events, still vividly depicts the psychological and emotional conditions, as well as the material and daily problems that the refugees faced in that particular historical situation. This description renders more understandable the generalizations with which this process of exodus is usually depicted in historical literature. Such a conclusion confirms the special contribution of oral history sources, namely, their ability to introduce into historical research the human emotions and embodied experience, – the individual dimension.

It is the memories and life stories that enabled the researcher to place in the forefront of the current doctoral thesis not the dimension of politics and administration, but the refugees themselves, who otherwise would be perceived as a generalised group of people without specific faces and history. These sources have also made it possible to analyse the fleeing in all its manifestations, instead of focusing only on the points of beginning and ending. This is contrary to the usual portrayal of fleeing in both academic research and the mass media, namely, seeing this process as a direct transition from the point of origin of refugees to the destination, replacing the detailed discussion with a straight arrow connecting the two points. In this customary outlook, much greater attention is paid to the factors that caused the fleeing (history of war and armed conflicts), as well as to the difficulties and challenges that await refugees in their new places of residence (acquiring legal status, life in refugee camps, integration, potential stigmatization, etc.). These are undeniably important issues, however, it is thereby forgotten or ignored that the fleeing itself is also a complex and relevant social process that leaves physical, emotional and psychological imprints on the refugees – their future life, identity and memories. Thus, the analysis of the process of fleeing carried out in the doctoral thesis, as well as the obtained confirmation of the special contribution of oral history sources, can also provide an incentive for further research on the history of exile – both concerning the further life of exiles in their host countries, and exploring their identity issues. Similarly, the insights gained in the study, especially those that provide grounds for considering the conditions in which people make decisions during the war, as well as the approach employed to analyse the refugee-related processes in all their manifestations, can be used in studies of refugee crises that have arisen in other times and regions, including even the refugees entering Latvia today.

LITERATŪRAS SARAKSTS / BIBLIOGRAPHY

- Davenport, C., Moore, W., Poe, S. (2003). Sometimes You Just Have to Leave: Domestic Threats and Forced Migration, 1964–1989. *International Interactions*, 29(1), 27–55.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. Los Angeles, CA: SAGE Publications.
- Stögner, K. (2009). Life story interviews and the “Truth of Memory”. Kurkowska-Budzan, M., Zamorski, K. (eds.) *Oral history: The challenges of dialogue*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 205–216.
- Thompson, P. (2000). *The voice of the past: oral history*. Oxford; New York: University Press.

PIELIKUMS. PROMOCIJAS DARBA REZULTĀTU APROBĀCIJA: PĒTĪJUMU PROJEKTU, ZINĀTNISKO PUBLIKĀCIJU UN KONFERENČU SARAKSTS

APPENDIX. APPROBATION OF THE RESULTS OF THE DOCTORAL THESIS IN RESEARCH PROJECTS, SCIENTIFIC PUBLICATIONS AND CONFERENCES

I Pētījumu projekti / Research projects

1. Eiropas Sociālā fonda projekts “LU doktorantūras kapacitātes stiprināšana jaunā doktorantūras modeļa ietvarā” (Nr. 8.2.2.0/20/I/006), 2022. gada maijs – 2023. gada oktobris;
2. Latvijas Zinātnes padomes finansēts projekts “Atmiņu pārnese starp paaudzēm: naratīvā perspektīva” (Nr. lzp-2018/1-0458), 2018. gada septembris – 2021. gada decembris;
3. Valsts pētījumu programmas “Letonika” apakšprojekts “Vērtību aspekti Letonikā”, 2014–2017;
4. Latvijas Zinātnes padomes finansēts projekts “Etniskā un naratīvā dažādība dzīvesstāstu konstrukcijās Latvijā” (Nr. 370/2012), 2013–2016.

II Zinātniskas publikācijas / Scientific publications

1. Krūmiņa, M. (2022). Material and Moral Values in Exile Latvian Displacement Narratives. *Reliģiski-filozofiski raksti*, Vol. XXXIII. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, pp. 202–225.
2. Krūmiņa, M. (2022). Krīzes un to pārvarēšana: Otrā pasaules kara bēgļu gaitas sieviešu dzīvesstāstos. *Kultūra un cilvēksituācija mūsdienu humānisma krīžu kontekstā. LU 80. starptautiskās konferences rakstu un tēžu krājums*. Rīga: LU FSI, 135.–141. lpp.
3. Krūmiņa, M. (2022). Māju izjūta trimdas latviešu dzīvesstāstos. *Atmiņu mantojums paaudzēs: dzīvesstāstu perspektīva*. Rīga: LU FSI, LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 78.–93. lpp.
4. Krūmiņa, M. (2021). The Memories of Displaced Children: Flight Experience in the Life Stories of Exiled Latvians. *Wrocław Yearbook of Oral History*, No. 11, pp. 22–50. ISSN 2084-0578.
5. Krūmiņa, M. (2021). Home and Sense of Belonging in the Life Stories of First and Second Generations of Latvian Exiles. *Journal of Identity and Migration Studies*, Vol. 15(2), pp. 133–144.
6. Krūmiņa, M. (2021). PSRS un nacistiskās Vācijas iedzīvotāju/karavīru attēlojums Otrā pasaules kara bēgļu atmiņās. *Vēsture: avoti un cilvēki*.

XXIV. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”, 111.–118. lpp.

7. Krūmiņa, M. (2020/2021). Atgriešanās zaudētajā paradīzē: trimdas (diasporas) latviešu dzimtenes apciemojumi. *Akadēmiskā Dzīve*, Nr. 56, 62.–69. lpp.
8. Krūmiņa, M. (2020). Evakuācijas politikas atspoguļojums laikrakstā “Tēvija” (1944-1945). *Vēsture: avoti un cilvēki. XXIII*. Daugavpils: Akadēmiskais apgāds “Saule”, 96.–104. lpp.
9. Krūmiņa, M. (2018). Escape Narratives of World War Two Refugees from Latvia. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, Nr. 2(26), pp. 89–97.
10. Krūmiņa, M. (2014). Otrā pasaules kara un bēgšanas naratīvi diasporas latviešu dzīvesstāstos. *Vēsture: avoti un cilvēki. XVII*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds “Saule”, 188.–195. lpp.
11. Krūmiņa, M. (2014). Bērnu un pieaugušo pieredze Otrā pasaules kara bēgļu gaitās: mutvārdu vēstures liecības. *Latvija ārpus Latvijas: kultūra, vēsture, emigrācija un nacionālā identitāte: konferences referātu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 284.–289.lpp.
12. Krūmiņa, M. (2013). Mainīgais un nemainīgais cikliskumā. 1944.–1945. gada bēgļu pieredze mutvārdu vēstures avotos: māju pamešana un līdzņemtais. *Sabiedrība un kultūra: rakstu krājums*, 15. sēj. Liepāja: LiePA, 58.–64.lpp.
13. Krūmiņa, M. (2013). Otrā pasaules kara bēgļu pieredze Nacionālā Mutvārdu vēstures krājuma avotos: intervijas ar latviešiem Anglijā. *Vēsture: avoti un cilvēki. XVI*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds “Saule”, 190.–197. lpp.
14. Krūmiņa, M. (2013). Otrā pasaules kara bēgļi Dienvidamerikā: mutvārdu vēstures liecības. *Baltiešu kopienu sabiedriskās un politiskās aktivitātes Dienvidamerikā, 1945-1991: Letonikas 5. kongresa sekcijas materiāli*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 34.–47.lpp.
15. Krūmiņa, M. (2012). Mutvārdu vēstures avotu perspektīva vēstures izpētē. *Dzīvesstāsts un pašapziņa. Mutvārdu vēsture Latvijā*. Rīga: LU FSI, Latvijas Mutvārdu vēstures pētnieku asociācija “Dzīvesstāsts”, 21.–31. lpp.
16. Krūmiņa, M. (2011). Nacionālais Mutvārdu vēstures krājums kā avots Otrā pasaules kara bēgļu izceļošanas motivācijas pētniecībā. *Latvijas Vēsture: jaunie un jaunākie laiki*, Nr. 3, 43.–55. lpp.

III Raksti konferenču tēžu krājumos / Publications in conference proceedings

1. Krūmiņa, M. (2023). Konflikti un sadarbība bēgļu gaitās (1944–1945). *LU 81. starptautiskās zinātniskās konferences sekcijas “Konflikti un sadarbība vēsturē” tēzes*. Rīga, 46.–47. lpp.
2. Krūmiņa, M. (2022). Retrospective Narratives of the Exile Latvians: Stories of the Displacement. *8th International Symposium of the Finnish Oral History Network FOHN AFTER: Time, Place, and (Dis)Connections in Oral*

History and Life Storying, 1–2 December, 2022 Helsinki, Finland: Abstracts. Helsinki, p. 13.

3. Krūmiņa, M. (2022). Krīzes un to pārvarēšana: Otrā pasaules kara bēgļu gaitas sievietes dzīvesstāstos. *Krīzes Latvijas sabiedrībā socioloģisko un dzīvesstāstu pētījumu perspektīvā: 80. Latvijas Universitātes starptautiskā zinātniskā konference: tēžu krājums*. Rīga: LU FSI, 16. lpp.
4. Krūmiņa, M. (2019). “Palikt nevar aizbraukt”: bēgšanas/palikšanas motivācija trimdas un Latvijas latviešu dzīvesstāstos. *Kritiskā domāšana, inovācija, konkurētspēja un globalizācija: LU 76. konference: tēzes un raksti*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2019. 64. lpp.
5. Krūmiņa, M. (2012). Latvijas iedzīvotāju bēgļu gaitas 1944.-1945. gadā: bēgļu un palicēju pieredze dzīvesstāstos. Mutvārdu vēsture: dialogs ar sabiedrību: Rīga, 2012. gada 29.-30. martā Latvijas Universitātē: programma un tēzes = Oral history: dialog with society : Riga, March 29–30, 2012 University of Latvia: programme and abstracts. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Latvijas Mutvārdu vēstures pētnieku asociācija "Dzīvesstāsts", 24. lpp.

IV Starptautiskas zinātniskas konferences / International scientific conferences

1. Konflikti un sadarbība bēgļu gaitās (1944–1945) – LU 81. starptautiskās zinātniskās konferences sekcija “Konflikti un sadarbība vēsturē”, Rīga, Latvija, 30.–31.03.2023;
2. Latvijas iedzīvotāju bēgļu gaitas Vācijas teritorijā 1944.–1945. gadā – starptautiska zinātniska konference “XXXIII Zinātniskie lasījumi”, Daugavpils, Latvija, 27.01.2023;
3. Retrospective Narratives of the Exile Latvians: Stories of the Displacement – 8th International Symposium of the Finnish Oral History Network (FOHN) “AFTER: Time, Place, and (Dis)Connections in Oral History and Life Storying”, Helsinki, Somija, 01.–02.12.2022;
4. “Bērni jau ir tādas gumijas lellītes”: bērnu pieredze Otrā pasaules kara bēgļu gaitās – Liepājas Universitātes 25. starptautiskā zinātniskā konference “Sabiedrība un kultūra: pagātnes un nākotnes konstruēšana”, Liepāja, Latvija, 19.05.2022;
5. Home and Sense of Belonging in the Life Stories of Latvian Exiles – Sociological Association of Ireland 2022 Annual Conference “Home”, Limerika, Īrija, 13.–14.05.2022;
6. Latvian Women’s Memories of Displacement during World War II – Association for Women in Slavic Studies 2022 Conference “Gender, Power, Violence in the Slavic, Eastern European, and Eurasian Regions”, ASV (online), 01.04.2022;
7. “Gribu jums pastāstīt, kāpēc es izbraucu no Latvijas”: trimdas latviešu dzīvesstāstu intervijas – LU 80. starptautiskās zinātniskās konferences

- sekcija “Tālu prom, tepat blakus: eksils kā kultūrvēsturisks fenomens un kultūrveidojoša pieredze”, Rīga, Latvija, 11.03.2022;
8. Krīzes un to pārvarēšana: Otrā pasaules kara bēgļu gaitas sieviešu dzīvesstāstos – LU 80. starptautiskās zinātniskās konferences sekcija “Krīzes Latvijas sabiedrībā socioloģisko un dzīvesstāstu pētījumu perspektīva”, Rīga, Latvija, 04.03.2022;
 9. Nostalgic Memories of Homeland in the Life-stories of Latvian Exiles – 5th International Interdisciplinary Conference “Memory, Forgetting and Creating”, Polija (Zoom), 13.–14.01.2022;
 10. Transmitted Memories of Homeland: Intergenerational Memory among Exile Latvians – international conference “Family Memories (Un) Spoken: Exploring Postmemory of Forced Migration”, Somija (Zoom), 07.–08.10.2021;
 11. Nostalgija un/vai iesakņošanās trimdas latviešu dzīvesstāstos – LU 79. starptautiskās zinātniskās konferences sekcija “Krīzes situācijas, sociālie pētījumi un mutvārdu vēsture”, Rīga, Latvija, 16.03.2021;
 12. Vāciešu un krievu tēls Otrā pasaules kara bēgļu atmiņās – starptautiska zinātniska konference “XXX Zinātniskie lasījumi”, Daugavpils, Latvija, 31.01.2020;
 13. Material and Moral Values in the Latvian refugee narratives of World War Two – 13th Conference on Baltic Studies in Europe 2019: Baltic Solidarity, Gdaņska, Polija, 28.06.2019;
 14. Narrative approach in refugee study – “Amor Narratio: A Symposium on Catherine Riessman’s narrative scholarship”, Londona, Lielbritānija, 30.05.2019;
 15. Evakuācijas politikas atspoguļojums laikrakstā “Tēviņa” (1944–1945) – starptautiska zinātniska konference “XXIX Zinātniskie lasījumi”, Daugavpils, Latvija, 24.01.2019;
 16. Escape Narratives of World War Two Refugees from Latvia – international conference “Diaspora and migration: theoretical approaches, complex and interdisciplinary research”, Kauņa, Lietuva, 28.09.2018;
 17. Ikdienas dzīve Otrā pasaules kara bēgļu gaitās – Letonikas VI kongresa sekcija “Kultūra un ikdienas vēsture dzīvesstāstos”, Rīga, Latvija, 11.09.2015;
 18. Exile Latvian Visits to the Soviet Latvia: Reasons, Possibilities, Effects – international conference “Tracing the Baltic Road to Independence in Diaspora Archives”, Rīga, Latvija, 01.07.2015;
 19. Sense of Belonging of Latvian Second World War Refugees – international conference “Biographies of Belonging”, Amsterdamā, Nīderlande, 10.03.2015;
 20. “My parents had this one feeling when leaving Latvia, and I had another”: Cross- generational Narratives of the Latvian refugees – 5. starptautiskais Somu Mutvārdu vēstures tikla simpozījs “Traveling Memories: Lives in Transition”, Helsinki, Somija, 27.11.2014;

21. Different experience of the members of one family during World War II exodus – international conference “Family History: Facilitating Intergenerational and Intercultural Exchange”, Tartu, Igaunija, 04.11.2014;
22. The New “Home”: Latvian Refugee’s First Steps in Their Host Countries – 12. Eiropas Migrācijas institūciju asociācijas (AEMI) konference “Migrants and Refugees – Then and Now”, Rīga, Latvija, 25.09.2014;
23. Māju izjūta Otrā pasaules kara bēgļu dzīvesstāstos – Letonikas V kongresa sekcija “Dzīvesstāsti: kultūra un ētika”, Rīga, Latvija, 29.10.2013;
24. Otrā pasaules kara latviešu bēgļu Dienvidamerikā pieredzes atspoguļojums Nacionālās Mutvārdu vēstures krājumā – Letonikas V kongresa sekcija “Latviešu kopienas sabiedriskās un politiskās aktivitātes Dienvidamerikā”, Rīga, Latvija, 29.10.2013;
25. Sense of Belonging and Home in the Life Stories of Latvian Second World War Refugees – starptautiska konference “Der Ostseeraum als neuzeitlicher Migrationsraum”, Sankelmarka, Vācija, 19.10.2013;
26. World War Two Refugees from Latvia: Different Perspectives on the Home Leaving and Escape – Etnoloģijas un folkloristikas biedrības 11. kongress “Circulation”, Tartu, Igaunija, 30.06.-02.07.2013;
27. Reflection of German Evacuation Policy in Latvian Newspapers (1944–1945) – 10. Baltijas studiju konference “Kultūras, krīzes un konsolidācijas Baltijā”, Tallina, Igaunija, 16.–19.06.2013;
28. Otrā pasaules kara un bēgšanas naratīvi trimdas latviešu dzīvesstāstos – starptautiska zinātniska konference “XXIII Zinātniskie lasījumi”, Daugavpils, Latvija, 25.01.2013;
29. Stories of the Wartime and Escape in the Memories of World War II Refugees from Latvia – Somijas Mutvārdu vēstures tīkla 4. starptautiskais simpozījs “Private and Public Memories”, Helsinki, Somija, 29.11.2012;
30. Experience of Second World War refugees in the sources of the National Oral History Archives – Baltic Heritage Network konference “Hidden Treasures”, Tartu, Igaunija 28.06.2012;
31. Refugees from Latvia in 1944-1945: The experiences of exiles and those who stayed behind as reflected in life stories – starptautiska konference “Mutvārdu vēsture: dialogs ar sabiedrību”, Rīga, Latvija, 30.03.2012;
32. Otrā pasaules kara bēgļu pieredze Nacionālā Mutvārdu vēstures krājuma avotos: intervijas ar latviešiem Anglijā – starptautiska zinātniskā konference “XXII Zinātniskie lasījumi”, Daugavpils, Latvija, 27.01.2012.